

OBSAH

Poděkování

Mé ženě Angelice za rozšíření obzorů. Mému synovi Jáchymovi za jeho umění. Mému synovi Mikulášovi za trpělivost a pochopení. Anně Šabatové, Františku Tichému, Jiřímu Horáčkovi, Honzovi Vojtkovi a Otu Foltýnovi za významné obohacení knihy. Tomáši Brandejsovi, Markétě Bekové, Johaně Kratochvíla a Dominiku Melicharovi za perfektní spolupráci. Martině Viktorii Kopecké za úvodní slova. Pavlu Příkrylovi a Pavlu Jeřábkovi za to, že jsou. Mámě a tátovi za to, že jsem.

Zvláštní poděkování připadá Vysoké škole ekonomie a managementu, business hubu Opero a Britským listům, jmenovitě Honzovi Čulíkovi.

© Bob Kartous, 2023

Illustrations © Jáchym Bohumil Kartous, 2023

© 65. pole, 2023

ISBN 978-80-88268-78-9

11	Předmluva
17	Proč navazuji na <i>No Future</i>
20	Svět rychle proudících špatných zpráv a těžkost našeho individualisticky křehkého bytí v něm
27	Escape game společnosti 21. století: Hledání společného klíče
31	Budoucnost nezávisí na technologii, ale na víře a naději uvolňujících vůli k moci. Naděje ale předpokládá důvěru a důvěra porozumění
42	Čas se krátí: Achilles a želva musí sladit krok
47	Jak (a proč) se opět dorozumět, neztratit se a neztratit naději?
55	Vyloučení většinových akcionářů budoucnosti z rozhodování a paradox neplatného epistémé
64	Traumatizovaná společnost a potřeba dostat se z letargie do střehu
70	Svět Elona Muska vs. svět skandinávské prozíravosti
76	Bypass do budoucnosti a hrozba ztráty potřebnosti školy
85	Svět budoucnosti: Hledání smyslu života mimo práci, povinnost a puzení existenčním nedostatkem
123	Co potřebujeme k životu proměňující se reality 21. století
157	Nekonečná a nelehká cesta ke spokojenému životu
229	Závěrem: Hodnoty, experiment, naděje, sounáležitost
237	Future On! rozhovory
320	Zdroje

PŘEDMLUVA

V předchozí knize *NO FUTURE* se mihnou světoznámí digitální asistenti Siri, Alexa a Sofie. V tomto pokračování, *FUTURE ON!*, se autor vypořádává rovnou s celou novou formou generativní umělé inteligence, např. ChatGPT. Jestli něco charakterizuje dobu, ve které právě žijeme, je to závatná rychlost vývoje v oblasti AI. Rostou možnosti, ale i rizika. Přičemž my, zástupci lidského druhu, ve svých pozicích někdy spíše stagnujeme, případně vlajeme za pokrokem ve snaze zachytit to, co je důležité, a předat své zkušenosti svým dětem (a možná i svým rodičům).

Je nezpochybnitelné, že mezi sebou nesmírně potřebujeme vizionáře, kteří nové horizonty nebojácně prozkoumají a popíší je nejen z hlediska poznání, ale i s ohledem na etiku. Důležitý je i hlas svého druhu prorocký. Takový, který se nebojí zrcadlit skutečnost bez příkras a upozornit na možná úskalí. Otázka, která vyvstávala dříve na poli genetiky a biologie, tedy „zdali smíme vše, co dokážeme“, už se začíná týkat i oblastí, o kterých píše Bob Kartous v této nové knize.

Už v předchozí knize se autor dotýká možných hranic lidské adaptability. Není tím myšlena jen nesmírně složitá pozice dnešních učitelů, ale potýkáme se i s nekompatibilitou rychlosti, s jakou se proměňuje obsah učiva a vzdělávací strategie v návaznosti na změny prostředí, ve kterém žijeme.

Školství a tradiční forma vzdělávání nejsou nepodobné tomu, co se děje s církví. Máme za sebou mohutnou tradici, úspěchy, ale i selhání a před námi stojí výzva uzpůsobit metody, prostředky i cíle k tomu, abychom se smysluplně posouvali dopředu. A to nikoli izolovaně, jako bojovní solitéři, ale jako vědomí lidé, kteří nehledají pouze individuální prospěch, nýbrž tvoří součást společnosti, s níž sdílí nejen životní prostor, ale také hodnoty.

Mnohé tradiční, tradicionalistické, můžeme považovat za pokladnici moudrosti a zkušenosti, ovšem dřív nebo později i tato pomyslná mapa, jež dlouho vedla spolehlivě k cíli, začne být nedostatečně přesná a někdy omezující. Každá doba nese otázky, díky (nebo možná spíše kvůli) kterým vnímáme nutnost stavět mosty a bypassy, hledat nové cesty, svou identitu, svobodu, ale i respektuplnou strategii vývoje, který neboří tradice a normy, ale posouvá nás k naplnění našeho potenciálu.

Autor knihy rozkrývá potřebu nejen exaktně vzdělávat, ale i vychovávat. Poukazovat na to, co by mohlo zapadnout mezi řádky, hledat, prověřovat, kriticky třídit informace a formulovat názory. A to vše ve vztahu,

v mezilidském kontaktu, který většině lidí zoufale chyběl v čase pandemie, kdy se proces vzdělávání zúžil na pohled do kamery, která se stala černou dírou, v níž zmizelo mnohé. Energie, fakta, nadšení, nápady, dialog. V této době jsme se seznámili se svou křehkostí, se svými omezenými možnostmi orientace v doposud nepoznaných situacích. Technologie pomáhají, v jistém ohledu zachraňují, ale k čemu nám budou, pokud nebudeme mít motivaci, schopnost porozumět problému a v posledku pokud nám bude chybět důvěra a naděje.

Množství možností vzdělávání, cestování, poznávání aj., které se naskýtá nejen mladé generaci, může způsobovat rozhodovací paralýzu. O kolik jednodušší je prostě jen scrollovat feedem dál a dál než se zastavit a rozmyslet se. Podobně složité může být pro staršího člověka proniknout do digitální džungle skládající se z jedniček a nul. Ocitáme se v bodě, kdy vzdělání a objevování nového potřebujeme v jakémkoliv věku. Hrozí zmatení jazyků i kolaps celé planety vlivem naší ignorance a nevzdělanosti v kapitolách ekologie a ochrany klimatu? A přesto zůstáváme v mnoha ohledech letargičtí a bez zájmu. Paralyzuje nás nejen to, co víme, ale i to, co nevíme. Tuto frustraci bychom jako lidstvo neměli odprokrastinovat, ale zvědomit, přihlásit se k ní a v návaznosti na to hledat řešení. Individuální i skupinové, společenské, mezinárodní. Jen tak se mezi nebem a zemí odehraje důležitý krok směrem kupředu. Bez vzdělávání, rozvíjení, chápání, promýšlení i přijímání odpovědnosti nás doba nenávratně předběhne.

Jsem autorovi, Bobu Kartousovi, vděčná za tuto knihu, která oplývá holistickým vhledem do reality. Nenasazuje růžové brýle, ale ani bezcitně nestrhává náplast. Nabízí myšlenky k úvahám a dalšímu rozvíjení vláken moudrosti, ale i lidskosti a ohleduplnosti. Je to čtení, které dává tušit budoucnost, jež bude taková, jakou ji dokážeme vnímat a přijmout. Mnohé je skutečně v našich rukou.

Martina Viktorie Kopecká

(... která si před nedávnem ověřila, že ChatGPT dokáže během chvilky vygenerovat docela slušné kázání na zadaný biblický text. Ovšem duch tomu trochu chyběl.)

FUTURE ON!

PROČ NAVAZUJI NA NO FUTURE

V roce 2021 ohlásila společnost Facebook, že mění „svou vizi“ (v korporacích rádi vzletnost), tedy business koncept. Místo rozvoje oblasti sociálních sítí postavených na rozpoznávání obličeje (face recognition) se současná nejmocnější sdílecí a chatovací platforma světa soustředí na vytvoření metaversa.¹ Metaversum, tedy něco, co dosahuje „za“ (meta) ten náš běžný svět fyzický (universum), posléze svět s oddělenou fyzickou a digitální vrstvou bytí, kdy vstupujeme do digitální dimenze jako ploché, dvourozměrné profily reprezentované textem, zvukem a obrazem. V metaversu se toto významně změní. Z pohledu světa fyzického se naše já bude moci přesunout do smyslově, emočně a kognitivně dokonalé simulace skutečnosti, v níž bude možné jednat a naplňovat tak potřeby a touhy, které donedávna bylo možné uspokojovat pouze ve světě fyzickém. Je ale také možné obohacovat náš fyzický prostor o objekty, které v něm reálně nejsou, ale promítá je do něj program v rámci tzv. rozšiřování reality, její augmentace. Bude tedy možné jít pozorovat tučňáky do oblasti jejich přirozeného výskytu, ale bude také možné je nalézt doma v obýváku a sledovat, jak se kolébají kolem stolu.

Facebook, tedy zastřešující organizace Meta, do jejíhož portfolia patří kromě Facebooku také Instagram, WhatsApp a další digitální projekty, metaversum nevymyslel. Jeho majitelé pouze svým způsobem prozřeli, když pochopili fatálnost (paradoxně!) nepředvídatelného světa v první čtvrtině 21. století. Vývoj digitálních technologií jednoznačně ukazuje, že virtuální realita je neodvratnou budoucností, stejně jako je jí umělá

---

¹ V březnu 2023 se objevily spekulace, že společnost Meta zastavila nebo přerušila vývoj metaversu v důsledku prudkého nástupu strojového učení v podobě ChatGPT (v textu knihy na něj později několikrát narazíte). To ale nic nemění na tom, že určitá pokročilá forma rozšířené či virtuální reality ve spojení s umělou inteligencí bude významně určovat charakter lidské budoucnosti.

intelligence. Z hlediska vývoje digitální sociální sítě je vcelku pochopitelné, že dochází ke konvergenci, sbližování, k metaversu: jestliže se potkáváme jako dvourozměrné reprezentace, proč bychom se nechtěli raději potkávat jako virtuálně trojrozměrné osobnosti? Samozřejmě ať už reálné, nebo naopak vybavené nejrůznějšími virtuálními doplňky, featurami, jejichž podobu můžeme odvodit z dnešních prehistorických, z hlediska možností budoucnosti zcela nedokonalých editačních nástrojů na úpravu vlastních fotografií.

Je to tak, skutečně jsme schopni do značné míry předvídat budoucnost a přitom mít oprávněný pocit ze závratné rychlosti vývoje a nejasnosti toho, co konkrétně přinese a jak to v součtu dílčích inkrementů změní náš konkrétní život. Virtuální realita je tu. Víme, že nás, společnosti, do značné míry pohltí. Dokonce můžeme směle předpokládat, že někteří lidé se v ní narkoticky utopí a nebudou chtít vystoupit mimo, protože vše, co naleznou v metaversu, by jim v jejich „plochem“ životě bytostně chybělo.

Stále ale, nepřekvapivě, sedíme na parním stroji, který nás do virtuální reality se svou charakteristickou těžkopádností a lopotností dopravil, a stále máváme dětem na jejich každodenní „parní“ cestě do budoucnosti, která jim za chvíli promítne safari na ploše školního hřiště nebo je vezme do procesu jaderné fúze hypernovy.

A to je jeden z hlavních motivů, proč považuji za důležité navázat na *No Future*. Nic z té knihy za čtyři roky od jejího sepsání neztratilo na aktuálnosti, naopak. Všechny trendy, které zvyšují urgenci změny v přístupu ke vzdělávání a výchově ze strany rodičů, škol a všech, kdo se na této evoluci² podílejí, stále platí a některé navíc významně posilují, případně ukázaly lidstvu své ostré zoubky. Řada oblastí, jako je digitální dospělost nebo potřeba reprodukce demokratických hodnot a pospolitosti, se ve své naléhavosti potvrdily, ať už pandemií covidu-19, nebo útokem na naše základní hodnoty a na naši základní bezpečnost, kterou ve skutečnosti představuje agresivní válka Kremlu na Ukrajině. A i když vnímáme tuto naléhavost, agilita, dovednost proměnit poznání v úsudek a úsudek v akci,

stále chybí. I když se školy naučily lépe uživatelsky ovládat nástroje internetu během covidových uzávěr, jen málokteré se posunuly ve schopnosti obývat virtuálně-fyzickou dimenzi, natož naučit děti orientovat se v této novodobé džungli, v níž místo tropických dešťů vytrvale prší data, před nimiž se většina z nás nedokáže účinně schovat, respektive které jsme se jako lidská rasa ještě nenaučili regulovat v náš prospěch. A upřímně, trend, v němž ztrácíme půdu pod nohama ve smyslu svrchovanosti vlády nad našimi životy, mocně konfrontované skutečnosti, že nás kterákoliv digitální aplikace s dostatečně obsáhlou stopou dokáže číst lépe než my sami, stále zesiluje, takže místo regulace proudu dat, rozměňujícího existenciální opory, dochází k redukci naší suverenity. Suverenity a svébytnosti, dovednosti hledat a nacházet smysl bytí. Covid-19 zanechal takové šrámy na duších tolika dětí a mladých lidí a jejich množství považují současní odborníci na péči o duševní zdraví za zcela mimořádné. Symptomy, mezi které patří úzkost, deprese, různé způsoby sebeubližování a sebevražednost, ukazují na neřešitelné dilema bytí ve světě, který se jeví neobyvatelný nebo nepřijímatelný. Palčivost situace, kdy se lidstvo nedokáže vyrovnat s progresivitou vlastních vynálezů, které e-revolučně mění jeho vlastní ekosystém, nebyla nikdy větší.

Knihy *No Future* skončila návrhem těch kvalit, o nichž jsem přesvědčen, že jsou odpovědí na změny podmínek života, které jsme si sami způsobili. Ono desatero vlastností, schopností a dovedností, které nám mohou pomoci žít, nikoliv jen přežívat, však zůstalo více méně v rovině definic a zdůvodnění. Už když jsem dopisoval *No Future*, uvědomoval jsem si, že bude potřeba v tomto smyslu ukázat více. Proto jsem hledal způsob, jak srozumitelně přiblížit důležitost těchto kvalit lidem, kteří v současnosti vychovávají a vzdělávají (učitelům, rodičům), nebo je to v budoucnosti čeká. Zároveň jsem ale přemýšlel o tom, že člověk, který v takové pozici není, je stále přece vzdělavatelem a vychovatelem sám sobě. Proto jsem vzal na pomoc příběhy a rozhovory, které knihu vymaňují ze slonovinové věže jednoho autora a dávají možnost pochopit podstatu na reálném ději či zkušenosti a zároveň motivují, inspirují k vlastní změně, ať už je vychovávaným nějaký jiný člověk, nebo jsem to já sám.

2 Spíše „e-revoluci“, tedy na rychle probíhající evoluci určované sbližováním dimenzí bytí, pohlcováním fyzického prožívání světa světem digitálním.

SVĚT RYCHLE PROUDÍCÍCH ŠPATNÝCH ZPRÁV A TĚŽKOST NAŠEHO INDIVIDUALISTICKY KŘEHKÉHO BYTÍ V NĚM

V září 2022 vydala americká média zprávu³, že vlivný odborný panel lékařů, tzv. U. S. Preventive Services Task Force vydal doporučení, aby bylo všem obyvatelům USA mladším 65 let poskytnuto vyšetření symptomů úzkosti. Jde o historicky první doporučení svého druhu, zohledňující dopady pandemie covidu-19, ekonomické krize a dalších faktorů, které významně zvýšily riziko dlouhodobě pocítovaných obav a narušení psychické rovnováhy. Pokud jste se ve stejné době probudili ve střední Evropě, váš pocit jistoty po ránu významně ohrožovala útočná válka kremelské zločinecké diktatury na Ukrajině, inflace, která stihla během několika měsíců pohltit 20 % vašich finančních úspor, a násobný růst cen energií a s tím i první chladné noci a jitra podzimu. Když už jde o ohrožení samotného fyzického tepla domova, je takřka nemožné nepropadnout obavám z toho, co přijde.

Nejde přitom o fenomény, které by zčistajasna vstoupily do jinak bezpečného prostředí, v němž máme záruky a pojistky, díky nimž si můžeme říct, že „bude líp“⁴. Internetová rekonfigurace světa, která kamenné jistoty proměnila během dvou dekád na tekoucí proudy dat, donutila všechny obyvatele technologicky civilizovaného světa masových společností mentálně nastoupit do rychlovlaku, jehož rychlost rozostřuje kontury světa do nejasných obrazů, které interpretujeme prostřednictvím převážně

špatných či varovných zpráv⁵ a na ně pochopitelně navazujících projevu nespokojenosti, odmítání, nesouhlasu, odporu, zoufalství. Zní to jako svět, v němž „bude líp“? Nezní. Uniknout z tohoto toxického ekosystému není vůbec snadné, pro většinu lidí dokonce nemožné, jak spektakulárně ukazovala instalace v jednom berlínském muzeu současného umění, uzavírající diváka do plachtového bludiště znepokojujících a děsivých obrazů.

Když už uniknete, pravděpodobně se vzdáváte práva a odpovědnosti pokusit se změnit svět k něčemu lepšímu, k něčemu snesitelnějšímu, a ačkoliv lze z individuálního hlediska zřejmě najít více či méně silnou legitimizační racionalizaci pro takový eskapismus, z objektivního hlediska jde o rezignaci, která nutně vede k oslabení pevnosti sociálního pojiva, sociální soudržnosti. A také uvolnění prostoru pro ty, kdo nechtějí problém řešit, ale pouze parazitovat na strachu uchopením té části moci, kterou část znepokojené společnosti ochotně předá každému, kdo jí předloží iluzi o lepších časech, o bezpečí a zárukách, které potřebujeme a po nichž toužíme o to víc, čím rychleji se jakékoliv zdánlivě pevné záruky stávají efemérními, prchavými. A tato část moci je úměrná podílu znepokojených, který může klidně dosahovat ústavní většiny, jako třeba v orbánovské zlomeném Maďarsku, v zemi, která se rozhodnutím většiny obrátila do minulosti a paralyzovala tak zřejmě vlastní vývoj na desetiletí. Ten virtuální rychlovlak, v němž se společně ocitáme, totiž nabízí možnost usadit se do pocitově pohodlného křesla starého dobrého sentimentu a navodit si představu o návratu do minulosti, jak jsem se snažil s odkazem na baumanovskou retrotopii⁶ poukázat v knize *No Future*.

Nejsme v tom sami, na což v prostředí celospolečenské úzkosti přirozeně zapomínáme. A nejen v prostředí celospolečenské úzkosti, také na

³ <https://amp.cnn.com/cnn/2023/06/20/health/uspstf-anxietydepression-adults/index.html>.

⁴ Symptomatické heslo, které ve volebním marketingu používá populistické politické hnutí ANO, zřejmě intuitivně odhadující míru obav voličské cílové skupiny, že líp už nikdy nebude.

⁵ Je poměrně banální konstatovat, že média přinášejí převážně negativní zprávy o stavu světa. Dle výzkumného experimentu psychologů Marca Trusslera a Stuarta Soroky z McGill University v Kanadě je to nicméně tak, že média odpovídají na poptávku adresátů: jsme zřejmě evolučně naučení vyhledávat varovné, znepokojivé informace proto, abychom se dokázali bránit potenciálnímu ohrožení: www.bbc.com/future/article/20140728-why-is-all-the-news-bad. Potvrzuje to také studie z roku 2021 provedená na Harvard Business School, která ukazuje, že negativní zprávy se na sociální síti X (dříve Twitter) šíří rychleji než pozitivní: www.hbs.edu/ris/Publication%20Files/Left-%20and%20Right-Leaning%20News%20_3d45857a-8210-4d4a-83d5-01508848006a.pdf.

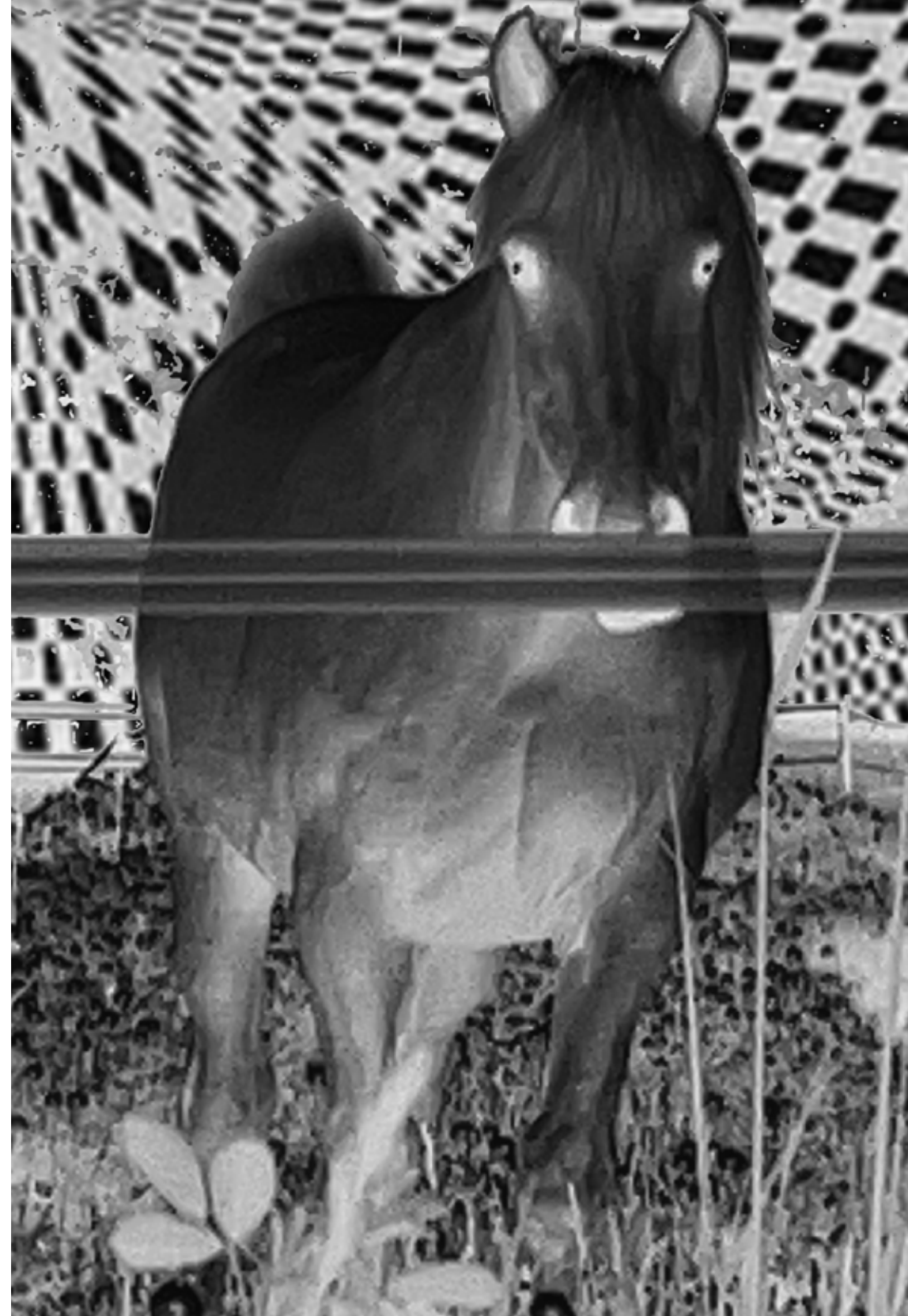
⁶ www.theoryculturesociety.org/blog/review-zygmunt-bauman-retrotopia.

Jáchym Bohumil Kartous: **Černý jednorožec**

*Je to taková hříčka přírody. Upomínka na časy před velkou potopou digitálního světa.
Černá labuť a Šedý nosorožec neměli nikoho do páru.
Zůstali na konci a drželi se za končetiny jako poslední dvě děti za školní výpravou.*

vrcholu individualistické éry, v níž „já“ dominuje nade vším jako Ježíš Kristus nad Riem de Janeiro. Ono „já“, které ještě v dobách nedávných, v dobách nacionalismu, zřejmě poslední úspěšné ideologie nastolující představu masové pospolitosti, jakéhosi vyššího „my“, připouští jen nerado jakoukoliv oběť ve jménu vyšších cílů. Představa obětování se za zájmy celku je západním, rozvinutým společenstvem, vystaveným na principu národa, ale reálně sestávajícím ze suverénních individuí udržujících národní státy na základě stále ještě výhodné společenské smlouvy, vzdálena tím více, čím větší péči věnujeme sami sobě coby pomyslným středobodům vesmíru, jejichž nicotnost a jepičí konečnost činí takový pocit do značné míry zkázonosným.⁷ Ať už jde o neochotu zabývat se klimatickou krizí, rostoucí globální i lokální nerovností v různých smyslech tohoto fenoménu, případně dezorientací individuí ponechaných napospas nevyzpytatelnosti digitálně deformačního působení a jeho dopadů na identitu, z pozice individua žijícího teď a tady, individua očekávajícího každodenní naplňování představ péče o vlastní pohodlí na úrovni vysoce komfortního standardu pětihvězdičkového wellness hotelu jde vlastně o nepříjemné okolky, otravné omezování, až ohrožování nekonečné konzumní pohody, která se stala samozřejmým nárokem ve společnosti zahleděné do na míru uzpůsobených digitálních obrazovek umocňujících

⁷ Nejde o obhajobu nacionalismu, pouze konstatuji, že nacionalismus, respektive vlastenectví jako jeho pozitivní tvář, doposud nebyl a pravděpodobně ani nemůže být nahrazen žádnou další dostatečně pevnou ideologií nabízející trvalý pocit sounáležitosti. Snad kromě náboženství, jak ve svém nedávném spisu nazvaném *Identita: Volání po důstojnosti a politika resentimentu* dokladuje americký politolog Francis Fukuyama: <https://psipp.itb-ad.ac.id/wp-content/uploads/2020/10/Francis-Fukuyama-Identity-The-Demand-for-Dignity-and-the-Politics-of-Resentment-0-Farrar-Straus-and-Giroux.pdf>.

a hýčkajících ego.⁸ Ve spojení nejistoty a egocentrismu současné civilizace jdou okolky stranou. Jenže těmi okolky jsou zájmy příští generace. S námi jsou tu děti a dospívající lidé, kteří jsou evolučně nastavení na to, opírat se v prvních letech života o jistotu a pocit sounáležitosti. Dítě, které vyrůstá v nejistotě a v pocitu nesounáležitosti, odcizení od okolního světa, dospívá v nejistého a ztraceného dospělého. A nejistý, ztracený dospělý nebude nikdy plně schopen převzít odpovědnost za své jednání. Dítě, které vyrůstá bez pocitu, že někam patří, že svět, který ho obklopuje, ho přijímá, že ona nebo on v takovém světě mají své místo a svou budoucnost (a zároveň i odpovědnost k němu), nutně postrádá smysl přesahující mimo sebe a hledá existenciální naplnění v superiorním já, superiorním a nejistě křehkém zároveň. Je to vlastně logické: Člověk, který je stádním druhem, je evolučně uzpůsoben životu v tlupě, respektive v komunitě či mase kulturně transformované podle měnících se ideologických klíčů (náboženství, národ, subkultura atd.), je v okamžiku, kdy přijde o sounáležitost s ostatními, kdy se z jeho „já“ stane celek jeho existence, kdy z této úplnosti vypadne vědomí spolubytí a existenciálního spojení se societou, nutně vystaven velké nejistotě. A jejím následkem přichází úzkost. Jedinec geneticky a kulturně navyklý na spolubytí je najednou vystaven potřebě svou existenci vnímat individualisticky, izolovaně, bez možnosti opřít se o něco společného, co dává existenci pocit onoho stáda nebo tlupy okolo, pocit bezpečí, které už se nevztahuje k predátorům skrytým za stíny lesa, ale k fluidní, plynule se měnící postmodernitě, která se – metaforicky – každé ráno může znovu více či méně proměnit. Superiorní já, já individualistické, je zároveň já osamocené, já neschopné najít potřebnou

8 Autor měl možnost podílet se v jednom z autentických rozhovorů na vzniku sociálního dramatu zpracovaného studiem Rubín s názvem *O bílých heterosexuálních mužích, co jedí maso*. Pozoruhodná sonda do života současné společnosti poukazuje mimo jiné na kritický rozpad autorit, k nimž je možné vzhlížet, i na skutečnost, že dobrodružstvím v životě ve „wellness“ světě může být třeba pád zmrzliny v parku: www.i-divadlo.cz/divadlo/a-studio-rubin/o-bilych-heterosexuálních-muzich-co-jedi-maso.

jistotu v normalitě, já neustále se ujišťující, hledající (a ztrácející) obsah i tvar své identity.⁹ Já úzkostné.

Situace je až příliš často taková. Identifikace tzv. klimatického žalu, jemuž signifikantní část mladých lidí propadá, je jen jedním z viditelných projevů úzkosti, které na mladé lidi přenášíme vlastní nejistotou ze stavu světa a z neschopnosti hledat účinná řešení. Těch méně viditelných, subtilních pocitů zranění, nepatřičnosti bytí ve světě, který je nesrozumitelný ve svém chladném vztahování se na pouhém ekonomickém základu, na základě pouhé směny, je ale celá spousta.¹⁰ Chybějící smysl, smysl, který drtivá většina lidských bytostí dokáže najít pouze ve vztazích k dalším lidem, nutně vyvolává úzkost. A úzkost akceleruje frekvenci špatných zpráv míhajících se nezadržitelně před očima jako jízdou v rychlovlaku. Do tohoto křehkého bytí navíc přistávají černé labutě a narážejí šedí nosorožci, jejichž příchod nikdo nedokázal předpovědět nebo na jejichž náraz jsme prostě nebyli dostatečně připraveni. Akcelerace úzkosti prostřednictvím pandemie covidu-19, což v případě české reality znamenalo zavření školy a izolaci na dlouhé měsíce v letech 2020 a 2021, přivedla znepokojivě velké množství mladých lidí do psychického stavu, který vede v lepším případě do péče přetížených psychoterapeutů, v méně vhodném případě do ordinací stejně přetížených psychiatrů, k medikaci, která neléčí, ale vypíná. Anebo v nejhorších případech k dekompenzačním

9 Francis Fukuyama ve výše uvedeném díle *Identita* poukazuje na fenomén, který přinesla současnost: I když se vždy ve společnosti našli jedinci, kteří se cítili být identitárně v konfliktu se společností a jejími normami, současnost ukazuje na vysoký podíl těch, kdo se domnívají, že nikoliv oni jako jedinci by se měli přizpůsobit společnosti, ale společnost by se měla přizpůsobit jejich identitě.

10 Pro pravicově orientované přátele: Ano, stále platí, že hospodářská směna je velmi pevným pojítkem, které je definováno konvergencí vlastních motivací, tužeb a zájmů (chci auto, ty máš auto, zaplatím ti za něj peníze, které chceš). Je ale velmi nebezpečné setrvávat v neoliberalní představě maximalizace volnosti ekonomické směny a neviditelnosti principiálního řešení problémů „jiného rádu“, které tato „svoboda“ vyřeší. Je třeba si uvědomit jeden epochální rozdíl: Neoliberalní představy vznikly v době, kdy ještě velmi dobře fungovala pospolitost, bytí masová, na ideologických základech, náboženských, nacionálních. Za těch více než sto let, s posunem individualismu, se ukazuje, že pouhá ekonomická směna bez vyšších vrstev sounáležitosti, pospolitosti, nepostačuje. Je to jen prázdná, nenaplnující redukce bytí na účetní jednotku. Kolik z vás ostatně zažívá (nebo zažije) ten pocit prázdnoty při relativně úspěšném bytí „pouhého“ homo oeconomicus?

stavům,¹¹ k dlouhodobé nesnesitelnosti vlastního bytí, k sebepoškozování nebo k sebevraždám. Z rozhovoru s dětským psychoterapeutem a psychoanalytikem Peterem Pöthem,¹² který jsem dělal v srpnu 2022, vyplývá, že nárůst psychických problémů dětí a mladých lidí způsobených neřešeným nárůstem stresových faktorů života je pandemií svého druhu.

Jenže na tuto pandemii nelze vyvinout žádnou vakcínu, žádný rychlý lék, který by dokázal vyřešit problém, případně ho alespoň zmírnit natolik, abychom se dokázali s novou situací sžít. Přesto se snažíme pandemií nejistoty, odcizení a úzkosti řešit podobně, jako by šlo o výskyt nového viru, jako by bylo možné užít zázračného léku, který nás zbaví sžíravého pocitu nepatřičnosti a nesmyslnosti obklopujícího a prostupujícího život. Podle statistik v předcovidové době narostla v ČR spotřeba antidepresiv od roku 1990 šestkrát. Nejde ale jen o skutečnost zachycenou statistikami, celkový obraz je mnohem závažnější. Zejména když spojíme lékařskou medikaci s tím, že ještě větší podíl lidí ve společnosti hledá útěchu ve vlastní medicíně různorodých, společensky (zákonem) tolerovaných látek ovlivňujících vědomí.¹³ Na intoxikaci nesmyslnosti tato společnost reaguje intoxikací fyzickou, která dokáže na krátkou dobu ulevit tíži z pocitu ztráty účasti a smyslu.

11 Dekompenzace je narušení psychické rovnováhy s možnou gradací k trvalým psychickým problémům.

12 <https://blisty.cz/podcasts/526-rozhovor-britskych-listu-523-teenageri-jsou-dnes-opravdu-v-prusvihu>.

13 Jejichž spektrum se stále rozšiřuje, jako například o látku populárně nazývanou kratom, která byla v roce 2023 běžně dostupná i dospívajícím a také běžně právě dospívajícími užívána. V té době neexistoval právní předpis, který by užívání takových látek, jako je kratom, reguloval.

ESCAPE GAME SPOLEČNOSTI 21. STOLETÍ: HLEDÁNÍ SPOLEČNÉHO KLÍČE

V posledních dvou desetiletích získaly na oblibě tzv. escape games, únikové hry.¹⁴ Jsou postaveny na principu uzavření skupiny lidí v prostoru, z něž nemohou jednoduše odejít. Musejí nejprve najít indicie, které jim k úniku ze simulovaného vězení pomohou. Tato hra nám poslouží jako příměr k současnosti popsané výše. Stav, v němž se nacházíme, připomíná únikovky zejména v základním principu hry: ocitáme se v podmínkách, které jsou více či méně pocíťovány jako nevyhovující, a proto máme (větší nebo menší) potřebu z této situace odejít, uniknout, změnit ji. Zároveň ale nemáme žádný konkrétní návod, jak to udělat. Nemáme klíč. Musíme, chtě nechtě, hledat indicie, v případě společenské situace spíše návody, jak situaci změnit, jak se dostat ze začarovaného kruhu uzavírajícího nás v nespokojenosti, nutícího nás – na individuální či skupinové úrovni – k pouhým substitucím, náhražkám skutečného řešení.¹⁵ Anebo k rezignaci paralyzující naši naději a víru v budoucnost, která, jak si ukážeme později, je mnohem důležitější než technologické inovace. Zejména tehdy, pokud už potřebné technologie k dispozici máme.

14 Nejde o účelové tvrzení, z historie této hry vyplývá, že vznikla v prvním desetiletí 21. století: https://en.wikipedia.org/wiki/Escape_room. Zajímavé je, že první podobný zaznamenaný koncept v USA (2003) se nazýval True Dungeon (v překladu skutečný žalář).

15 O těchto substitucích více v *No Future* s odkazem na Frommovo rozlišení modu „mít“ a „být“, tedy rozdílu mezi modem „mít“, naplňováním života vlastněním věcí, případně vlastnickým přístupem ke vztahům (substituční strategie v případě neschopnosti autentického přístupu k životu), anebo modem „být“, kongruentním stavem, v němž cítíme shodu mezi tím, kdo jsme uvnitř a kdo jsme navenek, a dokážeme naplnění hledat přímým způsobem, nikoliv substitucí. Typickým příkladem mohou být na jedné straně lidé, kteří neustále nakupují, ale nemohou dosáhnout uspokojení, pokud přestanou. A oproti tomu lidé, kteří pořizují věci za účelem lepšího dosahování vlastního naplnění, tedy pouze tehdy, pokud jim to připadá smysluplné.

V knize *No Future* jsem se snažil popsat fenomén, který nám zjevně brání vyrovnat se s rychle se měnícím světem a jeho výzvami, riziky, hrozbami, které nás vedou k pocitu nepatřičnosti, nespokojenosti a úzkosti vyplývající z neschopnosti najít řešení takového stavu. Jde o selhání evolučně donedávna platného schématu, v němž starší generace dokážou těm mladším dostatečně dobře osvětlit charakter světa, v němž žijeme, naučit je v tomto světě obstát, umět se ho zmocnit, být v něm tak, aby život dával smysl a uspokojení z něj. Toto schéma bylo narušeno a mnohdy přímo zneplatněno právě vysokou rychlostí proměnlivosti a zrušením původních, z generace na generaci předávaných návodů na život. Starší generace se už nemohou opírat pouze o svou nabytou zkušenost, o poznání, které následně slouží pro výchovu a vzdělávání mladších, protože svět se v důsledku technologických disruptí, zejména otevřením digitální (a postupně stále více virtuální) dimenze stává odlišným, novým, nepoznaným. Do takové míry, že zkušenosti a poznatky o světě vezdejšími nelze aplikovat, nelze je použít, nelze s nimi úspěšně vzdorovat nepochopitelnému či neuchopitelnému. Schopnost předávat zkušenosti, poznatky a na základě nich také dovednosti zmocňovat se světa jako jedinec, skupina nebo společnost je základním předpokladem výchovy a vzdělávání. Je-li tento princip narušen, výchova a vzdělávání přestávají naplňovat svou evoluční funkci a pozbyvají platnosti. Starší selhávají v hledání klíčů, destabilizováni ztrátou jistoty a vzniklou nejistotou pochopitelně přenášejí na mladší. Mladší vidí místo přirozených opor povážlivě nejisté lidi, kteří místo autority performují paniku a v neschopnosti hledat cestu do budoucnosti se uchylují k retrotopním vizím nebo minimálně setrvávají v nerozhodnosti.¹⁶

Narušení evolučně platného schématu výchovy a vzdělávání činí tuto „escape room“, únikovou místnost, poněkud složitější, než jaká je samotná společenská hra. Jde o to, že od starších a zkušenějších se očekává významně vyšší schopnost hledat potřebné indicie k řešení, úniku ze stavu nespokojenosti. Jenže starší, vlivem rychlé proměnlivosti podmínek, se najednou ocitají v pozici zranitelných a z toho důvodu nekompetentních

¹⁶ V tomto směru je například zajímavé sledovat, jak složité je změnit kurikulum, obsah vzdělávání, na českých školách. Jde o proces trvající roky, který i v pokročilých fázích realizace neustále naráží na překážky zcela elementárního charakteru, tedy neschopnost najít základní shodu na tom, co je cílem vzdělávání, a podle toho modelovat jeho obsah.

k hledání tolik potřebných indicií. Sami potřebují pomoc, které se jim pochopitelně nedostává, protože v evolučně doposud platném schématu není žádný aktér, který by jim tuto pomoc mohl poskytnout. Mladší generace jsou k tomuto nezpůsobitelné, protože dosavadní zkušenost lidského druhu jim tuto roli nepřisuzuje, a proto podobné pokusy selhávají.¹⁷ Jde o přirozenou nedůvěru starší generace ve schopnost mladších poradit si s výzvami, hrozbami, ale i příležitostmi okolního světa lépe. A opět hraje roli zejména porozumění tomu, co ten okolní svět vlastně znamená, jak a v čem se odehrává, v čem tkví jeho podstata. Pro staršího muže v době zemědělské bylo nepochybně přijatelné, že jeho mladší nástupce dokáže zorat pole lépe a efektivněji, protože je obdařen silou, kterou už starší muž postrádá. Nicméně technologie byla stejná, starší i mladší se pohybovali na jednom poli (doslova i v přeneseném slova smyslu), a tedy setrvali ve vzájemném pochopení i sdíleli účast. Starší zemědělec, stejně jako starší sklář nebo švec mohli být svým mladším nástupcům velmi dobrými rádci na poli, ve sklárně či dílně, stejně jako jimi mohli být v záležitostech soukromých nebo vztahových: předávali moudrost a poznání o světě, v němž společně žili a rozuměli mu podle ustálených pravidel, norem a tradic. To neznamená, že svět nevytvářel tlak transformovaný v eskapistické představy. Všudypřítomné utrpení a jeho postupné uvědomování a hledání existenciálního úniku z něj vedlo k vytváření náboženských představ o posmrtném dění, a to mělo poskytnout úlevu těm, pro které byl život nesnesitelný. Jenže právě zrušení ideologií – přirozené a nutné – a dominance superiorního já nutně vede k hledání úniku za života. Už není možné čekat na smrt, jak postulují náboženské ideologie, nebo život obětovat pro zájmy celku, jak mohla v určitých okamžicích dějin požadovat ideologie nacionalistická. Únik ze života v nejistotě a úzkosti je nyní možný pouze tehdy, dokážeme-li se shodnout na tom, co v rychle se měnících podmínkách vytváří potřebnou existenciální bázi pro nás coby evolučně společensky silně ukotvené, ale zároveň superiorně individualisticky orientované bytosti. To je klíč,

¹⁷ Autor čerpá ze své zkušenosti s dezinformační scénou, která se prostřednictvím tzv. řetězových e-mailů významně orientuje na starší generace. Jedním z častých argumentů je, že mladí lidé jsou starším generacím prezentováni jako pomatení a nedůvěryhodní.

v němž nestačí ani moudrost starších, ani další technologický inkrement, přírůstek inovací produkovaných digitálními generacemi. Tou existenciální bází může být pouze dohoda na tom, co společného jako superiorní individua sdílíme, ale také to, kde je hranice individuálních požadavků, za kterou není možné zacházet, pokud ještě máme mluvit o společnosti. A vědomí, že bez společnosti není člověk jako druh schopen přežít. A že k tomu, aby byl schopen nejen přežít, ale prospívat, žít smysluplně a s pocitem životního naplnění, nutně potřebuje v rámci společnosti rezonovat vírou a nadějí, že takový život – i taková budoucnost – jsou možné a že mají jasné obrysy, obsah i že existuje viditelná cesta k nim. Protože bez této shody, při ponechání superiorních individuí napospas jejich nejistotám a úzkostem, není možné spoléhat na naději nebo víru, a tím pádem se představa o existenci a budoucnosti rozpadá na neuchopitelný prach a vede k pesimismu, jenž efektivně zabraňuje schopnosti vidět před sebou cokoli smysluplného a naplňujícího.

BUDOUCNOST NEZÁVISÍ NA TECHNOLOGII, ALE NA VÍŘE A NADĚJI UVOLŇUJÍCÍCH VŮLI K MOCI. NADĚJE ALE PŘEDPOKLÁDÁ DŮVĚRU A DŮVĚRA POROZUMĚNÍ

Existuje jednoduchý, nerozporný princip, dá se říci axiom: Není dobré budoucnosti bez naděje na to, že bude dobrá. A existuje k němu doprovodný princip: Naději na budoucnost není možné stavět na pasivním přístupu k současnosti. My se jako společnosti, nejen ta česká, ale obecně rozvinuté společnosti euroatlantického prostoru, ocitáme v situaci, kdy přestáváme věřit, že svět může být lepší. Ztrácíme naději. A naději, kterou ztrácíme, pochopitelně nejsme schopni předat nastupujícím generacím, čímž je uvádíme do světa naší vlastní skepse, aniž by tato generace měla možnost se sama rozhodnout, zda se o svět a jeho lepší budoucnost bude snažit, nebo ne.¹⁸ Naše chmurná vize budoucnosti¹⁹

---

¹⁸ V tomto smyslu je symptomatickým jevem svého času „revoltující teenagerka“ Greta Thunberg, vůči níž se část dospělé společnosti, která se nedokáže vyrovnat s představou změny, vymezuje jako vůči „šílené“, a již naopak ta část dospělé společnosti, která si potřebu změny uvědomuje a neví, jak ji naplnit, staví do svého čela.

¹⁹ Výzkumné centrum Pew Research publikovalo v srpnu 2022 výsledky mezinárodního průzkumu veřejného mínění o tom, jak se povede nastupující generaci finančně. Výsledky se významně liší dle jednotlivých zemí, nicméně souhrnný medián ukazuje, že 70 % dospělých se domnívá, že nastupující generace zchudnou: www.pewresearch.org/fact-tank/2022/08/11/large-shares-in-many-countries-are-pessimistic-about-the-next-generations-financial-future/. Výsledky mezinárodního průzkumu téhož centra z roku 2017 ukazují převládající pesimismus ekonomiky a technologicky vyspělých zemí s ohledem na budoucnost nastupujících generací: www.pewresearch.org/global/2017/06/05/2-public-divided-on-prospects-for-the-next-generation/. I v Česku převažují pesimisté ve věci budoucnosti lidstva. Z dlouhodobého srovnání CVVM vyplývá, že od roku 1999 do roku 2021 stoupl počet těch, kteří se dívají na budoucnost černě, o 10 %, ze 46 % na 56 %: https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c2/a5503/f9/ov220204.pdf.

dopadá na další generaci bez ohledu na to, jak moc se snažíme předstírat, že je vše v pořádku. Nemáme totiž pod kontrolou sociální kumulace nejistot, které jsou ventilovány právě prostřednictvím digitálního světa. A nemáme tedy pod kontrolou ani amplifikátory těchto nejistot v podobě negativně orientovaných informačních výstupů, na které jsem poukázal v úvodu knihy. Nejistota je vysoce nakažlivá. Tak zvaná emoční nakažlivost je zcela zjevný a prokázaný efekt, který můžeme spatřovat v podobě davových psychóz na fotbalových zápasech nebo demonstracích. Lze ho ale, v mnohem komplikovanější formě, najít i v šikaně, která stojí na emočním postoji vůči vyčleněnému jedinci. Každopádně už (ano, doba se překotným děním zkracuje, takže už) v roce 2014 byly zveřejněny výsledky masivního experimentu provedeného na 689 003 uživatelích sociální sítě Facebook. Výsledek není překvapivý, i prostřednictvím sociálních sítí je možné přenášet emoce.²⁰ Jenže právě v souvislosti s tím, že převažují emoce negativní, je možné mluvit o frustračním faktoru internetu a komunikace na sociálních sítích. Nejde přitom jen o to: multiplikace idealizovaných představ a nedosažitelných vzorů, kterou sociální sítě provádějí (a kterou provádějí také nástroje obrazové manipulace obsažené v každé aplikaci na zveřejňování fotek nebo v každém telefonu), je dalším zdrojem frustrace živé příslovečným „feedem“, tedy krmnou směsí sociálních sítí. Toto emočně stimulované digitální krmivo nechává zejména teenagery plně vystavené jeho působení, znejistění v křehkém období utváření jejich identity, napospas představám vedoucím od indiferentního pocitu nespokojenosti se životem až k úvahám o nedostatečnosti či nevhodnosti vlastního zjevu, vlastních citů, vlastního uvažování.²¹ Je zcela jasné, že samotná média, jakkoliv vlivná jsou a jakýkoliv je jejich dosah, jsou amplifikátory obsahu. Ten rozhoduje. Pokud bychom uměli jako společnost využívat sociální sítě k posilování podpůrné zpětné vazby ostatních, zřejmě bychom byli po dvaceti letech jejich postupného prorůstání s lidskou komunikací na no-

vém vývojovém stupni civilizace a neřešili tak zoufale nepředvídatelné dopady užívání digitálních nástrojů komunikace na duševní rozpoložení či společenskou náladu. Jenže my, jako lidstvo, v celkové sumě našich vnitřních, individuálních i kulturních komplexů něco takového neumíme. Jistě, lišíme se v tom společnost od společnosti, ale ani pomyslní šampioni progresivity tohoto světa nejsou v řešení vlivu digitálního světa na lidské chování (a na budoucnost) chytřejší. Vycházejí pouze z více konsolidované situace, protože tam, kde je méně frustrace a deprivace ve společnosti, je jí méně i v digitálním zrcadle. Takový je stav digitálního světa, který je na rozdíl od toho fyzického zcela obnažen ve smyslu intencí i projevů (chci-li někomu ublížit, dávám to najevo zřetelně a dávám to najevo velmi agresivně, což se ve fyzickém světě děje mnohem méně).

Prozatím, v době, které budeme při pohledu zpět říkat digitální pravěk, neumíme zacházet s těmi nejvlivnějšími nástroji digitálního světa s dostatečnou vyspělostí. Je to, jako kdybychom objevili oheň a vesele si s ním hráli bez ohledu na důsledky, které to může mít. S tím rozdílem, že důsledky přicházejí často po letech či desetiletích a jejich plíživý vývoj rozmlžuje kauzalitu. Nadto nejsme schopni skrýt znepokojení z toho, že jsme začali rozpoznávat rizika, která jsme si doposud neuvědomovali. A protože se jim neumíme postavit, stejně jako se neumíme dostatečně jednoduše postavit tváří v tvář skutečnosti, že lidská činnost způsobuje neudržitelnost života, alespoň života ve vysokém standardu, na který jsme si během pár desítek let zvykli, jako by tu byl odjakživa, jediné, co nám zbývá, je pocit nejistoty a z toho vyplývající úzkost, která se přenáší na úrovni obecné společenské nálady i běžných vztahů k těm, kdo přicházejí, aby tu po nás přebrali. A my máme dojem, že jim vlastně nemáme co dát, ačkoliv žijeme nejbohatší život v dějinách lidstva, alespoň my na stále ještě šťastném zámožném severu, tedy převážně pouze v euroatlantickém prostoru doplněném o Japonsko, Jižní Koreu, Singapur, Tchaj-wan, Austrálii a Nový Zéland.²²

Sociologie i psychologie pracují s termínem sebenaplňující se předpověď, jenž má různé metaforické názvy (Pygmalion efekt, Golemův nebo

²⁰ A jak ukázal experiment, také je velmi účinně kontrolovat či řídit, což se děje nastavením algoritmů samotných sociálních sítí i vyhledávačů. Viz Zdroje (str. 320).

²¹ Studie publikovaná v roce 2022 ukazuje, že významně senzitivní vůči působení sociálních sítí jsou teenageři zejména v období probouzející se sexuality (mezi 11 až 13 lety u dívek, respektive mezi 13 až 15 lety u chlapců) a následně společně v 19 letech. Viz Zdroje (str. 320).

²² Statistika Pew Research z roku 2015: <https://www.pewresearch.org/global/2015/07/08/mapping-the-global-population-how-many-live-on-how-much-and-where/>

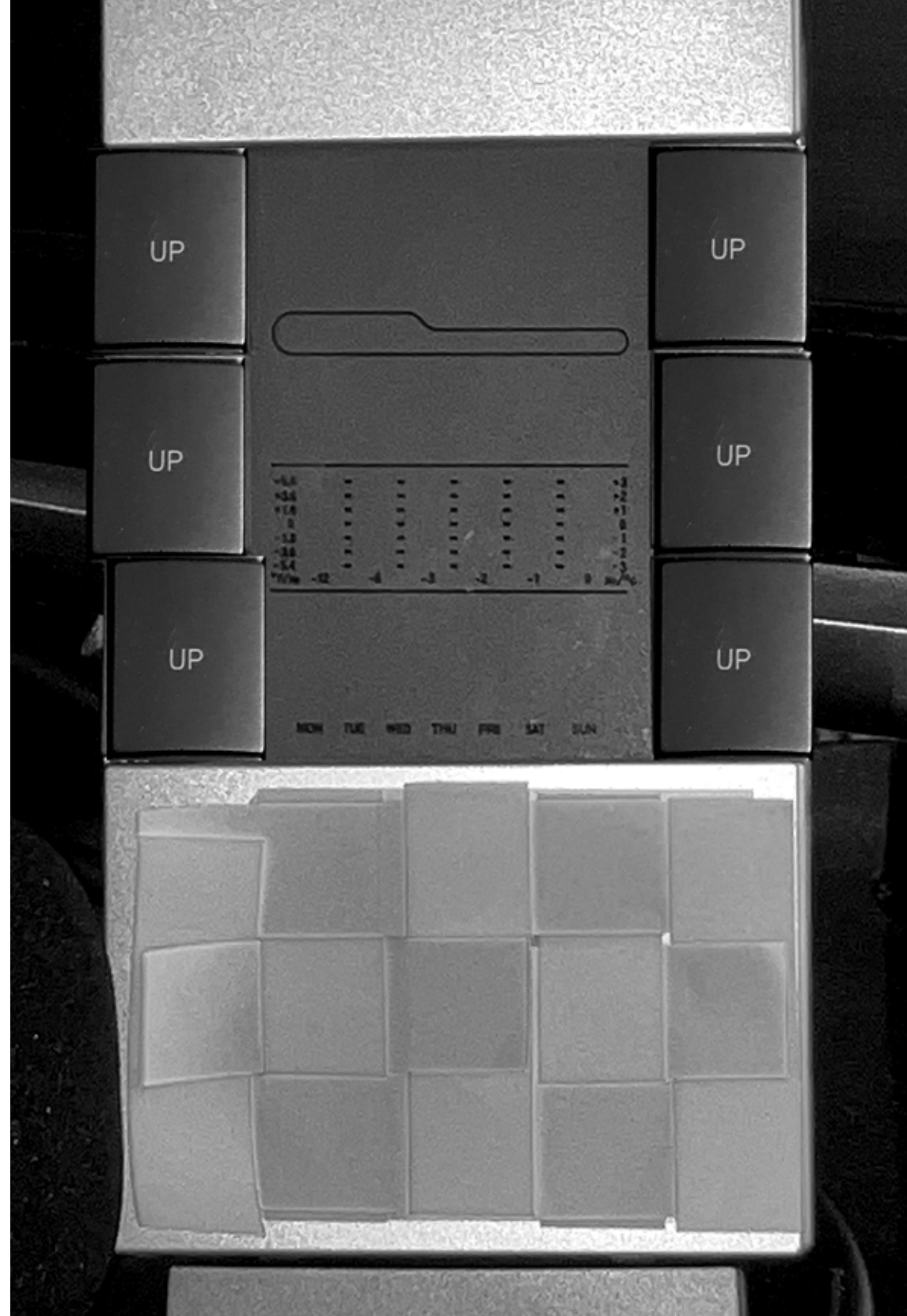
Rosenthalův efekt). Jde o takový stav mysli či společného (společenského) přesvědčení, který sice není založen na fakticitě, skutečnosti, ale právě vnitřním přesvědčením (případně naopak nepřesvědčením) dokáže způsobit změny odehrávající se dle scénáře předpovědi či předtuchy.²³

Trefným příkladem může být tzv. Rosenthalův a Jacobsonové experiment²⁴ provedený v roce 1968. Spočíval v tom, že se učitelé ve škole doslechli o zvláště nadaných dětech, které shodou okolností sami učili. Experimentátoři následně, po určité rozhodné době zjistili, že tyto děti dosahují významně lepšího prospěchu než před začátkem experimentu. Vtip spočíval v tom, že do experimentu nebyly vybrány nadprůměrně nadané, nýbrž průměrně disponované děti. Zlepšení tedy nebylo dáno ničím jiným než přesvědčením učitelů a změnou jejich přístupu, zejména intenzity péče a míry pozitivní zpětné vazby. Učitelé přitom pracovali na základě pouhé domněnky, která vedla k přesvědčení, víře. A tato víra nakonec vedla k signifikantně odlišnému výsledku. Zlepšení se odehrálo proto, že učitelé byli předem přesvědčeni o výsledku.

Uvedený příklad je pro nás dobrou paralelou, neboť ukazuje, že jsou to do značné míry víra a naděje vložené do dětí a dospívajících, do následující generace, které určují její úspěšnost založenou na získaném sebevědomí. A je to tak i na úrovni celospolečenské. Tato tendence může

²³ Rozpracováním tématu sebenaplňující se předpovědi se věnoval například sociolog Robert Merton (viz Zdroje, str. 320). V psychologii pracoval s tímto termínem Sigmund Freud.

²⁴ Studie z experimentu harvardského psychologa Roberta Rosenthala a ředitelky základní školy v San Francisku Lenore F. Jacobsonové ukazuje, že dramaticky se změna projevila v prvních dvou ročnících, kdy – jak lze předpokládat – ještě nebylo ustáleno přesvědčení dětí o tom, jsou-li ty „chytřejší“, nebo ty „hloupější“: www.krigolsonteaching.com/uploads/4/3/8/4/43848243/teacher_impact_on_self_confidence.pdf.

být stejně tak opačná. Pokud nějaké dítě bude jeho okolí považovat za nevzdělavatelné, bude k němu tak přistupovat, a tím pádem je vysoce pravděpodobné, že bez ohledu na jeho či její potenciál dítě vzdělání nedosáhne. Různé sociální teorie pracují s tímto předpokladem v případech menšin či skupin definovaných odlišností, které vytvářejí sdílený dojem jejich méněcennosti. Je tedy nemožné, aby například ve společnosti, která vnímá Romy jako „nepřízřusobivou“ národnostní skupinu, mohla tato menšina dosáhnout šance na uznání. Nemůže k tomu dojít proto, že většinová společnost je předem rozhodnuta, jaký bude vývoj, a drží přitom v ruce všechny důležité prostředky (vzdělávací a sociální systém), které mohou skutečnost změnit.

Z výše uvedených odkazů na různé průzkumy veřejného mínění v posledních letech vyplývá, že rostoucí počet dospělých nabývá přesvědčení, že dobře už bylo. Jsou to zároveň ti, kdo vládou společnosti, kdo jsou mocni změny. To ale pouze v případě, že v takovou změnu věří. Místo toho ale narůstá pochybnost nejen o tom, že dobře už bylo, ale i o tom, že nastupující generace je sama schopna změnu k lepšímu nastolit.²⁵ Problém je nejen toto přesvědčení či zhodnocení skutečnosti, ale i to, že jim jako „vládců světa“ nejsme schopni předat dostatečnou dovednost k tomu, jak se světa zmocnit. Anebo dokonce takovou dovednost předávat nechceme, což může souviset jak s pocitem, že to my starší umíme lépe, nebo také s potřebou, která je tak běžná právě ve vzdělávání²⁶: udržováním faktické moci nad ostatními zároveň udržujeme sami sebe v pocitu, že se světa

25 To může mít částečně pocitové, ale částečně také objektivní příčiny. Z jiného průzkumu Pew Research vyplývá, že 7 z 10 dospělých obyvatel USA se domnívá, že mladí lidé čelí těžším výzvám, než tomu bylo dříve. Uvádějí náklady na bydlení, na studium nebo schopnost šetřit na horší časy: www.pewresearch.org/fact-tank/2022/02/28/most-in-the-u-s-say-young-adults-today-face-more-challenges-than-their-parents-generation-in-some-key-areas/.

26 Jak konstatuje v rozhovoru pro *Deník N* Petra Mazancová, předsedkyně jedné z nejprogresivnějších českých učitelských organizací Učitelská platforma, učitelé ztrácejí svou „pseudomoc“ postavenou na vlastnění vědění. Interpretuje tak fakt, že se současní mladí lidé ve školách stále častěji ptají na to, k čemu jim určitá znalost bude dobrá: <https://denikn.cz/702709/ucitele-ztratili-pseudomoc-deti-se-ptaji-na-smyslupnost-uciva-komentuje-dusledky-pandemie-predsedyne-ucitelske-platformy/>. Můžeme konstatovat, že ve školách, jedno kde, bude platit nepřímá úměra: čím méně si bude učitel, učitelka, vlastně jakýkoliv dospělý jist tím, že chápe svět okolo sebe, tedy i jeho proměnlivost a složitost, tím více bude lpět na představě, že právě jeho – částečný – výklad světa prostřednictvím výuky je platný a bude vyžadovat bezvýhradné uznání této představy od svých studentů a studentek.

dokážeme i při vzrůstající míře nepochopení zmocňovat.²⁷ A jakkoliv se toto lpění na moci může projevat kolaterálními škodami, celá potřeba lpění samotného je silnější, protože bez něj by se dostavil pocit zbytečnosti a bezmoci.

Nezbývá, při výčtu příčin selhávající víry v budoucnost, v naději, že bude líp, vrátit se ještě jednou k problematice ztráty autority moudrých, o níž jsem se zmínil v kapitole „Escape game společnosti 21. století: Hledání společného klíče“. Vlivem ztráty chápání, tedy opanování či zmocňování se světa se z moudrosti starých často stává pošetilost či zjevné neporozumění, rezultující v pocit hořkosti z nespravedlnosti světa, jenž starším upírá nárok na status rádců, stařešinů.

Míra asistence, kterou naopak potřebují k tomu, aby přežili, v nich podněcuje pocit zbytečnosti. Tento pocit není neoprávněný. Je jim – někdy oprávněně, někdy méně – dávano najevo, že jsou nesamostatní a jako takoví bezprizorní. Lidská osobnost má tendenci proti takovým stavům revoltovat, což vede v reáliích 21. století, v reáliích superiorního já substitučně syceného plody nadbytku, nadstandardu, k soustředění se na sobecké cíle. Jestliže není nic, co by přesahovalo mé já tady a teď, mé konečné já (a ve vyšším věku stále méně udržitelné a předpokladatelné já) s malým přesahem kamkoliv jinam, ať už do náboženské eschatologie, nebo do budoucnosti prostřednictvím mých následovníků (kterým nerozumím, a proto pro mě nemohou představovat důvěryhodnou budoucnost), velmi jednoduše si mohu v takovém rozpoložení, společném pro řadu našich vrstevnických „já“, vytvořit legitimizaci namířenou proti tomu nepřátelskému světu, jenž mi odebral předpokládaná privilegia moudrosti a učinil mě bezprizorním. Na konci takového života, jenž staví na superiorním já, je skutečně těžké najít při vědomí a stále častějších projevech konečnosti nějaký jeho smysl, tedy kromě udržení určité moci. Vyžaduje to sebepřekonání, které zvláště v posttotalitních, vnitřně v zájmech atomizovaných společnostech není vůbec jednoduché. Chybí k němu základní motiv, a pokud už se dostaví, neporozumění může jednoduše takového člověka

27 Zde může poměrně dobře posloužit skutečnost, že Andrej Babiš (ročník narození 1954), do voleb v roce 2021 premiér České republiky, a Miloš Zeman (ročník narození 1944), do roku 2022 prezident téže země, jsou digitálně takřka negramotní, přesto byli 4 roky dvěma nejvyššími postavenými reprezentanty politické moci.

Jáchym Bohumil Kartous: **Stařešina**

Mamka říkala, že by v tom hrnku měla plavat moucha.

dovést místo k naději v budoucnost k retrotopním úvahám podpořeným apokalyptickou interpretací dneška.

Je těžké pro současné dospělé, zejména ty starší dospělé, vyrovnat se s nároky na pochopení světa. Nejen světa, který je obklopuje a který „čtou“ svou vlastní zkušeností, ať už je jakkoliv zkreslená. Jde také o to, že jsou zde paralelní světy vytvářející se okolo jiných lidí, zejména okolo bytí mladých, s nimiž mohli starší donedávna sdílet jejich právě nabývanou zkušenost prostřednictvím vlastních vzpomínek na vlastní mladší věk a jeho složitost s nadhledem, který umožňuje věkový odstup. Jenže to právě zkomplikoval faktor rychle probíhající změny a jeho vliv na erozi zkušenosti, její přenositelnost a také její samotnou platnost. Když se dnes budou spolu bavit dva patnáctiletí kluci o běžné náplni svého digitálně-fyzického života, v pojmech jemu vlastních, jejich rodič, a ještě méně jejich prarodič, nebude dostatečně rozumět, o čem hovoří. Jestliže ani jazyk už není dostatečnou zárukou porozumění, pak se pochopitelně ztrácí základní opora pro jakékoliv porozumění. Jestliže se – v tradici foucaultovského porozumění jazyka, diskursu jako nástroje moci²⁸ – bavíme o tom, že jazyk sám nenese nic z konkrétního významu světa, že tento význam je dán konsensem, tedy vytvářením reality na bázi společenské shody,²⁹ pak je ale nutné dodat: bez jazyka nemáme nástroj, jak vůbec dosáhnout jakékoliv shody. Jestliže kritici 20. století, jako třeba právě

²⁸ Srozumitelný koncentrát Foucaultovy filozofie na webu Stanford University: <https://plato.stanford.edu/entries/foucault/>.

²⁹ Tzv. Thomasův teorém říká: „Jestliže lidé definují situaci jako reálnou, stává se reálnou v jejich důsledcích.“ Tato lidská vlastnost konstatovat skutečnost na bázi shody, nikoliv na bázi důkazu (ve vědeckém slova smyslu), úzce souvisí se sebenaplňující se předpovědí, jejíž efekt je popsán výše. Viz Zdroje (str. 320).

Michel Foucault, vnímali, že moc se uskutečňuje mimo jiné tím, že „mluví jazykem“, tedy že jazyk je adaptován těmi, kdo drží moc, respektive do ní projikují svůj vliv právě prostřednictvím jazyka, ve století 21. by museli zřejmě usoudit, že takový prostředek alespoň stále umožňuje moc nad světem, jakkoliv definovaným, vykonávat. Jinými slovy, ano, příznějme si, že jazyk byl vždy nejen nástrojem moci, ale také jejího zneužití mocnými v jejich vlastní prospěch. Na druhou stranu, v duchu sociální shody na skutečnosti, třebaš vnucené těmi, kdo drží moc (prostřednictvím ideologie jako nositelky představ, případně sdělovacích prostředků nebo sociálních sítí jako nástrojů přenosu informací, a tedy i ideologií), společný jazyk srozumitelný napříč generacemi stále umožňoval takovou shodu (nebo alespoň uznání dominantního pojetí skutečnosti) vytvořit.

Bez společného jazyka chybí jakýkoliv prostředek nejen ke shodě, ale také k moci, kterou uskutečňujeme vůlí. Zkusme si na chvíli domyslet všechny negativní konotace, které slovo moc (či vůle k moci³⁰) nese. Pokud se nám to podaří, můžeme si moc představit v její neutrální formě jako určitou aktivní schopnost, potenci, konat (oproti tomu si představme bezmoc či nemoc jako ztrátu nebo omezení této potence). V neutrální podobě je tedy moc možností aktivně jednat, ovlivňovat, měnit, vzdorovat, naplňovat představy, ideje atd. Moc je tedy aktem uskutečnění a v tomto smyslu je nenahraditelnou součástí kultury, pokud kulturu bereme jako konkrétní způsob naplnění lidství. Jazyk uvádí moc v pohyb prostřednictvím shody, případně vytváří ne-moc/bezmoc, pokud k takové shodě nedochází. Ostatně biblický příběh o zmatení jazyků v příliš nepokorném Babylonu neříká nic jiného, než že zrušením možnosti poro-

zumět si je zrušena moc člověka.³¹ Rozchod realit světa mezi jednotlivými generacemi rezultující ve „zmatení“ jazyků musí nutně mít reálný dopad na vzrůstající neporozumění a neshodu, a tedy, v konečném důsledku, na moc, na její směřování, na její výkon. Nerozumět si znamená nebýt moci, což jde ruku v ruce s oslabením naděje v budoucnost jako zdroje pro sebenaplňující předpověď o budoucnosti.

Biblické přirovnání ke stavbě „zrupné“ věže se zde přímo nabízí, pokud metaforu věže do nebe transformujeme do podoby technologické extenze umožňující v digitální a virtuální vrstvě naší existence zrušit jakékoliv hranice fyzického světa a vytvářet perfektní universa šitá na míru každému člověku, jako by byl demiurgem, určovatelem světa kolem sebe, což je vlastnost historicky příslušející pouze bohu. Jen se stále více utvrzujeme, že bůh nemá s touto dynamikou co do činění, že ztráta společné shody prostřednictvím jazyka popisujícího jiné světy, které obýváme, a tedy ztráty moci, se děje naším vlastním přičiněním, jež nebere v potaz důsledky (nemá kapacitu důsledky vidět).

Neschopnost porozumět si navzájem pochopitelně komplikuje možnost hledat nějakou smysluplnou oporu v porozumění sobě samým. Opět se, prostřednictvím jiného prizmatu, dostáváme k problému identity, jejíž utváření je ovlivněno důvěrou v mé okolí a ve smysluplnost světa. Nelze získat důvěru v něco, čemu nerozumím a pro co jsem nesrozumitelný. V tomto smyslu je nutné hledat cestu, jak zabránit prohlubujícímu se neporozumění, abychom předešli krizi identity v budoucnosti.³²

30 Zjevným odkazem na Nietzscheho termín (dobře popsany v koncentrátu *Sociologické encyklopedie*: https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Vůle_k_moci) si můžeme ujasnit právě roli jazyka v dějinách ideologií. Nacismus i komunismus prostřednictvím propagandy vynucovaly sociální shodu na distorzi reality, jak hezky ukazuje na příkladu zelináře „oslavujícího“ komunistické heslo v eseji *Moc bezmocných* Václav Havel: https://ct24.ceskatelevize.cz/sites/default/files/1817870-vaclavhavel_moc_bezmocnych_1978.pdf.

31 „Celá země byla jednotná v řeči i v činech. Když táhli na východ, našli v zemi Šineáru pláň a usadili se tam. Tu si řekli vespolek: ‚Nuže, nadělejme cihel a důkladně je vypalme.‘ Cihly měli místo kamene a asfalt místo hlíny. Nato řekli: ‚Nuže, vybudujme si město a věž, jejíž vrchol bude v nebi. Tak si učiníme jméno a nebudeme rozptýleni po celé zemi.‘ I sestoupil Hospodin, aby zhlédl město i věž, které synové lidští budovali. Hospodin totiž řekl: ‚Hle, jsou jeden lid a všichni mají jednu řeč. A toto je teprve začátek jejich díla. Pak nebudou chtít ustoupit od ničeho, co si usmyslí provést. Nuže, sestoupíme a zmateme jim tam řeč, aby si navzájem nerozuměli.‘ I rozebral je Hospodin po celé zemi, takže upustili od budování města. Proto se jeho jméno nazývá Babel (to je Zmatek), že tam Hospodin zmátl řeč veškeré země a lid rozebral po celé zemi“ (Genesis 11,1–9 CEP).

32 O sebe-poznání a sebe-vědomí bude kniha obšírněji pojednávat v rozboru jednotlivých kvalit života důležitých pro 21. století.

ČAS SE KRÁTÍ: ACHILLES A ŽELVA MUSÍ SLADIT KROK

Na konci října 2022 publikovala Organizace spojených národů (OSN) několik zpráv o stavu klimatických změn, s naléhavou výzvou ke globální, kolektivní akci.³³ Zpráva konstatuje, že kroky, které podniklo světové společenství k omezení produkce skleníkových plynů, jsou hmatatelné, nicméně že zdaleka nestačí k dosažení cílového záměru, tedy udržet růst globální teploty během 21. století pod 1,5 stupně Celsia. Při současném tempu snižování produkce skleníkových plynů by tato hranice byla překročena zhruba o celý jeden stupeň, což podle drtivé většiny vědců zabývajících se klimatickou změnou bude znamenat velmi závažné změny podmínek života na planetě, a tím pádem důsledky pro lidskou civilizaci. Důsledky, které by mohly vést k narušení křehkého ekosystému ovlivňujícího život rostlinných i živočišných druhů, produkci potravin, zvýšené riziko destruktivních bouří, sucha a zdravotních rizik pro velkou část lidské populace.³⁴ Sekundárními důsledky takových dějů mohou být masivní migrační vlny z částí planety, kde se život stane neudržitelným, terciárně s tím spojené neřešitelné změny v územích, kde dojde k vysoké koncentraci obyvatelstva, a sociální konflikt, který z toho vyplyne. V součtu všech negativních změn by takový průběh znamenal s velkou pravděpodobností osudový civilizační zlom apokalyptických rozměrů. V souvislosti s velmi nestabilní rovnováhou na úrovni mocenské, jak ukazuje v roce 2022 probíhající agrese autoritářského vedení Ruské federace proti sousední

33 Zpráva klimatického panelu OSN: <https://unfccc.int/news/climate-plans-remain-insufficient-more-ambitious-action-needed-now>.

34 Souhrn dopadů klimatických změn na lidskou civilizaci zpracovaných OSN: www.un.org/en/climatechange/science/causes-effects-climate-change.

Ukrajíně,³⁵ lze jen těžko předvídat, zda a do jaké míry bude za takové situace dodržena politika jaderného odstrašení,³⁶ respektive do jaké míry lze vůbec počítat s dodržováním jakýchkoliv v současnosti platných politik, o které se opírá záměr na zachování základní úrovně globální bezpečnosti.

Pokud vezmeme v úvahu též dopady pandemie covidu-19, která společností traumatizovala a prohloubila nedůvěru už tak nedůvěřivé části společností v udržitelnost základní humanity systému, můžeme svět v roce 2022 považovat za vysoce nejistý. Nepochybně i proto v něm dochází k tak masivnímu nárůstu projevů úzkosti a dalších symptomů trvale působících obav, na něž upozorňuji na začátku tohoto textu. Je to zcela pochopitelné, pokud vezmeme v úvahu, že naše existenční jistota je založena na hmatatelných oporách. Otřese-li jimi, otřese samotnou jistotou, což může mít kromě pocitů úzkosti také další projevy neschopnosti vyrovnat se s neřešitelnou situací. Tím popsáním je de facto rezignace, jejímž specifickým projevem je tzv. klimatický žal.³⁷ Klimatický žal není nic jiného než drtivý dopad zdánlivě neřešitelné zkázy světa na psychiku jedince či celé komunity. V evolučně vyvinutém schématu reakce na ohrožení, v němž volíme boj nebo útěk, je rezignace projevem neschopnosti jakékoliv řešení najít. Nicméně i boj a útěk mají v naší civilizační reakci na pocit ohrožení (v tomto případě neudržitelný pocit nejistoty) své pevné místo. Boj se v pojetí civilizačně vysoce promyšlené verze člověka transformuje na řešení, respektive v boj za řešení, jak lze dobře ukázat na vysoce angažovaném hnutí reprezentovaném Gretou Thunberg. Otevřené a neústupné volání po změně je projevem snahy nesmířit se se skutečností, neutíkat a nerezinovat. Proti tomu ale stojí nemalá část lidské populace, pravděpodobně ta největší, která necítí potřebu bojovat, jakkoliv se jí ta situace dotýká. Tato většina volí specifickou

35 Současné vedení Ruska záměrně vydávalo protichůdné zprávy o použití jaderných zbraní, což v důsledku pouze zvyšovalo vnímané riziko toho, že k porušení doktríny o nepoužívání jaderných zbraní skutečně dojde: <https://abcnews.go.com/International/top-ukrainian-general-discusses-war-russia-putins-nuclear/story?id=91989074>.

36 Politika jaderného odstrašení v pojetí Severoatlantické aliance: www.nato.int/cps/en/natohq/topics_50068.htm.

37 Srozumitelně je tento novodobý fenomén popsán ve vědeckém časopise Nature: www.nature.com/articles/s41558-018-0092-2.

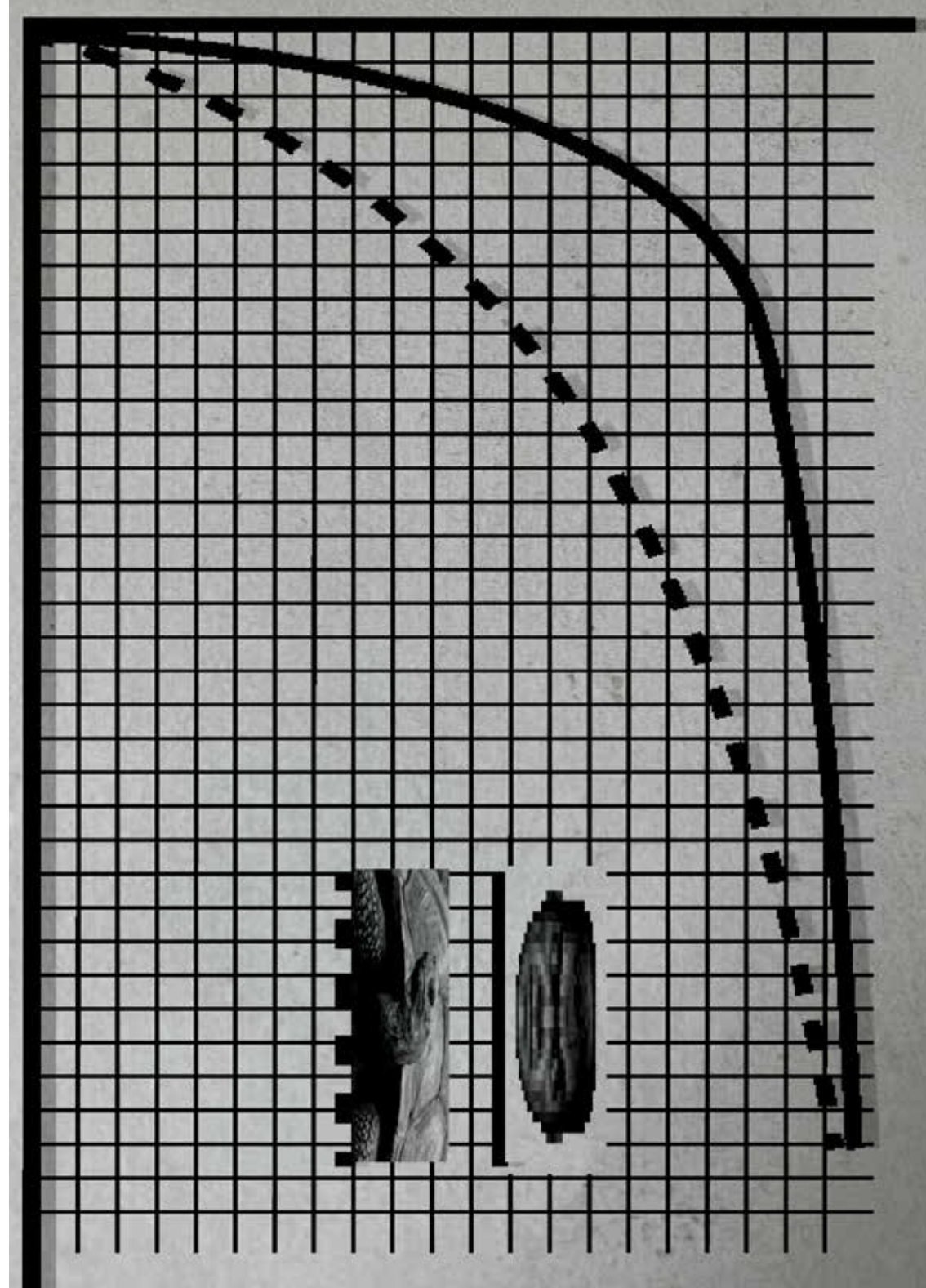
Jáchym Bohumil Kartous: *Doom*
Počítačovou hru Doom se podařilo spustit už i na americkém volebním počítači.

formu útěku, kterou je odmítání. Jestliže se potřebuji vyrovat s tím, že jsem konfrontován se znepokojující skutečností, jejíž dopady přímo necítím nebo které mohu kauzálně spojit s jinou příčinou (jako například odmítání lidského vlivu na změny klimatu s hypotézou o střídání klimatických period na planetě), mohu z této situace „utéct“ prostě tím, že ji odmítnu, popřu, začnu se na ni dívat jako na irelevantní. V tomto smyslu je naprosto výmluvný film *Don't look up*, který ukazuje dystopický vývoj takového celospolečenského zatmění.³⁸ Film, kromě toho, že ukazuje, jak jsme schopni popřít jakoukoliv racionalitu a zájem celku kvůli naprosto přízemním a sobeckým zájmům narcistně uvažujících jedinců, kteří směšným způsobem přeceňují svůj vlastní potenciál a omezenost vnímají jako přednost, či dokonce jako projev geniality, velmi trefně paroduje současnou politickou a mediální scénu a některé její aktéry (Donalda Trumpa, FOX News). Zároveň pak usvědčuje společnost trpící vysokým míněním o své racionalitě z toho, že podobná dystopie nemusí být vůbec jen výplodem fantazie, nýbrž mrazivou skutečností.³⁹

Jedním ze základních problémů, které vedou k této zvláštní nesourodosti světů, které vlastně způsobují onu zvyšující se nesrozumitelnost, a tedy nepochopení, a tedy neschopnost empatie, a tedy ztrátu naděje, je to, co jsem v *No Future* nepřímo popsal jako různé tempo Achilla a želvy.

³⁸ *Don't look up* [film]. Režie Adam McKay, 2021: www.imdb.com/title/tt11286314/.

³⁹ V den, kdy autor navázal na tuto stať, pouze těsnou většinou hlasů neobstál v prezidentské volbě Jair Bolsonaro, krajně pravicový prezident Brazílie, který mimo jiné během své čtyřleté éry nechal významně odlesnit značnou část amazonských pralesů, jejichž funkce „planetárních plíc“ je jedním ze zásadních faktorů udržitelnosti. Přesto, i přes naprosto ignorantskou ochotu politiků, jako je Bolsonaro, je významná část společností volí (stejně jako v případě Donalda Trumpa rozhodovala pouze malá procenta).

Jde o známou Zénónovu aporii, příměr, jímž poukázal na matematický paradox: Achilles želvu nikdy nedohoní, protože ona vždy bude iniciátorkou vlastního pohybu, a tedy vždy bude v tomto konání před Achillem. Zatímco Zénónův paradox se matematicky vyřešit podařilo, pro naši neslučitelnou dichotomii světů technologií a sociální adaptace (adaptace vzdělávacího systému) jsme zatím řešení nenašli.

Přitom to zoufale potřebujeme. Achilles technologického vývoje (zejména ten digitální) totiž nejen že běží střemhlav kamsi, aniž by věděl přesně kam. On svým pohybem mění v epochálně neobvyklé rychlosti životní prostředí želvy. A želva sociálního světa, nemajíc kvůli své po desítky milionů let evolučně se vyvíjející skořápce jinou možnost, se neobratně snaží přizpůsobit taková, jaká je. Takže se sice dokáže nějak zabydlet v digitálně (virtuálně) fyzickém prostředí, ale na její život to má dopady, které mu prostě nevyhovují. Změna prostředí je moc rychlá na to, aby se proporčně evolučně přizpůsobila, a jistoty, které pro život potřebuje, mizí nebo se mění před očima a těžko je znovu a znovu zachytávat.

Jestli tedy nechceme sami sobě dát evoluční šach mat, musíme přimět Achilla a želvu, aby sladili krok. Aby v Achillově technologickém sprintu dokázala želva sociální adaptace najít dostatečný čas a podmínky na evoluční vývoj. A aby mohla občas, když to bude neúnosné, říct na chvíli „stop“ a vyžádat si chvíli na rozmyšlenou, co se sebou.

JAK (A PROČ) SE OPĚT DOROZUMĚT, NEZTRATIT SE A NEZTRATIT NADĚJI?

Ještě předtím, než budeme objasňovat jednotlivé kvality života ve 21. století, které mohou pomoci zajistit svébytnost, schopnost být v tomto světě doma a obývat ho s pocitem spokojenosti, je třeba vyjasnit jednu základní podmínku: být někde doma znamená pro drtivou většinu lidí být někde s ostatními lidmi, sdílet s nimi nejen prostor a čas, ale také sounáležitost. Ta je postavena na dovednosti vcítit se a ta je závislá na porozumění. Podmínkou jakéhokoliv „doma“, ať už v pravém slova smyslu, nebo ve smyslu samotného bytí, je tedy porozumění si s ostatními. Naopak neporozumění je nepřekonatelnou bariérou k pocitu jakékoliv spokojenosti, bariérou, která z bytí činí nesnesitelnost. Při hledání řešení v oblasti výchovy a vzdělávání je tedy nutné nejprve přistoupit na tuto premisu. Až poté se můžeme bavit o všem, co v diskusích o výchově a vzdělávání považujeme za důležité, jako jsou investice do přípravy učitelů, změny v obsahu vzdělávání, v dostupnosti předškolního či naopak vysokoškolského vzdělávání, délce a struktuře vyučování atp.

Míra „babylonského“ neporozumění roste, jak bylo uvedeno, s mírou zbytnělosti superficiálního „já“, s rozpadem mezigeneračních vazeb, a dokonce s omezenou schopností se – doslova – chápat na základě vzdálenosti jazyka, jenž odráží vzdálenost obývaných světů. To vše je způsobeno skutečností, že Achilles technologické inovace pádí bezhlavě vpřed a zastavit ho nelze, neboť tomu brání jakákoliv možnost omezit vývoj a zároveň zachovat základní svobodu invence, svobodu podnikání, zatímco želva sociální, potažmo kulturní adaptace si jde svým vlastním tempem, schizofrenní ve své generační různosti, přesto ve všech případech těžko hledající cestu vyrovnání se s měnícími se podmínkami života. Ať už v případě těch, kdo tento svět nějakou dobu obývají a najednou se v něm neorientují, nebo těch, kdo do něj přicházejí nově a dezorientace je pro

ně stavem světa takového, jak ho od počátků svých životů vnímají očima svých rodičů a prarodičů a v důsledku též podobně identitárně nejistých vrstevníků.

To vše způsobuje pochopitelný nárůst nejistoty a z ní pramenící úzkosti: jestliže nerozumím ostatním, těžko porozumím sobě samému. Nemohu-li se identifikovat s žádnou mně srozumitelnou (a tedy přijatelnou) reprezentací okolního světa, případně se nabízejí pouze virtuální a vysoce pomíjivé reprezentace střídající jedna druhou, pak nevím, kdo vlastně jsem a trvalá krize identity, ve které se ocitám, a která v celkové sumě postihuje společnost jako takovou, vede k nejrůznějším projevům frustrace (nespokojenosti se stavem věcí), deprivace (pocitovaného nedostatku) nebo regrese (hledání jistot v těch dimenzích, které historicky utvářely pevnější pocit identity, tedy třeba národ nebo náboženství).⁴⁰ A to v situaci, kdy se společnost ocitla v situaci materiálního a informačního nadbytku a zdánlivě jí nic nechybí a hypoteticky dokáže na každý problém najít řešení. Ve skutečnosti ji ale přehlcení uvádí do stavu, v němž je paralyzovaná podněty a možnostmi, v zasetí computizační kapacity vyhodnocující perfektním způsobem lidské potřeby a touhy a nabízející místo řešení pouze monetizovatelné uspokojení anebo otupující sycení v algoritmické smyčce.⁴¹ „V minulosti lidé používali technologie jako nástroj. V současnosti se technologie vyvinula do bodu, v němž nejen že využívá

⁴⁰ Zajímavou paralelu nabízí tzv. transakční analýza amerického psychologa Erica Berneho. Ta mimo jiné pojmenovává dvě ze tří základních motivací lidského chování jako hlad po struktuře a hlad po pozici. Strukturace času a prostoru vyvolává jistotu bytí (pocit bezpečí spočívající v pochopení a předvídatelnosti), zatímco hlad po pozici popisuje tendenci k neměnnosti návyků, jejich udržování v zasetých kolejkách, ačkoliv je to třeba kvůli změně podmínek (impulsů, nároků) nepohodlné. Díváme-li se na člověka a jeho chování takto, pak je z hlediska základních motivací skutečně vystaven velkému ohrožení. Úzkost je tedy vcelku pochopitelným důsledkem. Dobře vysvětleno na české Wikipedii: https://cs.wikipedia.org/wiki/Transak%C4%8Dn%C3%AD_anal%C3%BDza.

⁴¹ K této otázce, tedy k predikci lidského rozhodování prostřednictvím algoritmického vyhodnocování digitální stopy a předkládání digitálních obsahů s předpokladem maximalizace jejich konverze s potřebou uživatele, se ještě několikrát dostaneme. Byť je tato epochální změna ve způsobu přijímání informací o okolním světě velmi dobře popsána, stále – pod vlivem přetrvávajících představ z 20. století o lidské percepci a lidském úsudku – si zjevně neuvědomujeme dopad na to, jak se naše světy mohou stávat stále uzavřenější a jak se mohou od sebe vzdalovat prostřednictvím této nehmotné, ale velké digitální zdi. Článek v časopise *Nature* popisující experiment s rozhodováním lidí na základě doporučení (algoritmy vs. sociální okolí) ukazuje, že naše důvěra v kapacitu počítače je vysoká: www.nature.com/articles/s41598-021-87480-9.

lidi, ale dokonce je kontroluje: „(...) Stali jsme se umělými lidmi, nebo lidskými artefakty, vytvořené, tvarované a používané technologiemi.“⁴²

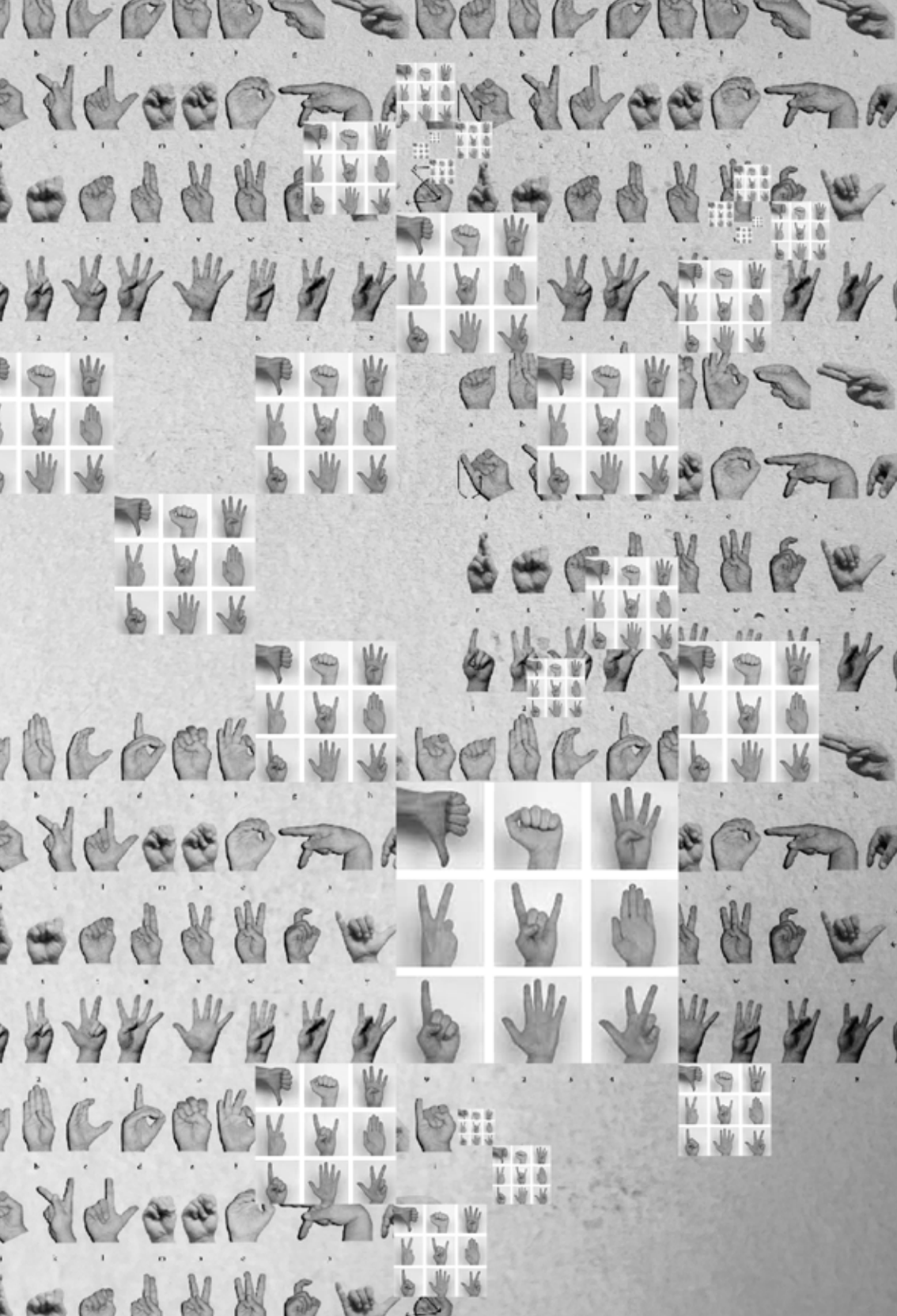
Ve stavu frustrace či deprivace je člověk víceméně paralyzován skutečností pocítované nepohody, nespokojenosti, nedostatku. Frustrace či deprivace sice mohou být na určité úrovni iniciátory učení, nicméně to platí pouze tehdy, je-li člověk schopen prostřednictvím učení činit pokroky a ve finále najít řešení pocítované nespokojenosti, tedy dosáhnout potřebné satisfakce, překonání problému, vítězství. V okamžiku, kdy učení toto vítězství, satisfakci nepřináší, frustrace vítězí a motivaci střídá rezignace (případně boj, ať už s předpokládanými viníky, nebo s nejrůznějšími větrnými mlýny).

Zvlášť v případě, kdy „želvy“ starších generací předkládají k učení – tedy v pravé podstatě tohoto evolučního aktu k hledání řešení pro budoucí zabydlení se ve světě jako doma – obsah, který se jeví pro tento účel jako nepoužitelný nebo případně nesrozumitelný. A činí tak vlastně zejména proto, že se chtějí s mladšími želvami domluvit, proto jim vnucují jazyk s významem, interpretacemi a reprezentacemi, které jsou schopny sdílet.⁴³ Proto se množí ve školách, zejména mezi staršími dětmi a dospívajícími, legitimní otázky po tom, zda a k čemu je využitelný obsah učiva předkládaný ve školách jako povinnost (odkaz na průzkum postojů studentů střední školy v poznámce pod čarou č. 23). A učitelé, často zcela nevybavení k tomu vést obhajobu svého vlastního poslání (nikdo je nepřipravil na to, že se žáci a studenti budou ptát na smysl školních požadavků), se ocitají pod tlakem, jemuž neumějí čelit jinak než snahou vynutit si z bezradnosti bezvýhradnou poslušnost, ačkoliv v mnoha případech by mohli argumentovat smysluplně (a v mnoha případech také ne). Aniž by si uvědomovali – stejně jako rodiče – onu podvědomou potřebu učit děti

⁴² Text shrnující poznatky Dyonisia Demetise a Allena S. Leea, kteří se ve vědeckém článku o šíři a hloubce vlivu algoritmů na lidskou společnost dobrali k poněkud znepokojivým skutečnostem: <https://theconversation.com/algorithms-have-already-taken-over-human-decision-making-111436>.

⁴³ A proto se například v České republice, ale i v dalších evropských zemích vede nekonečná diskuse o obsahu vzdělávání, který je pro jedny obsolentním, zastaralým odrazem minulosti, pro jiné naopak nedotknutelným kánónem, k němuž přilnuli a nechtějí se ho vzdát právě kvůli potřebě zachovat světu jeho srozumitelnost vyjádřenou básněmi, chemickými či fyzikálními zákony nebo třeba historickou interpretací.

Jáchym Bohumil Kartous: **Dataset**

Pokud se někdy převalujete v posteli a nemůžete spát, zkuste si představit, že jste difuzní model umělé inteligence, který se učí z datasetu ovcí.

žít v jejich vlastním světě, rozumět světu jejich vlastním jazykem (tedy rozumět jim), nikoliv společně porozumět světu, který se změnil.

V cestě za porozuměním drží odpovědnost právě ti starší, odejmout či prominout ji nelze. Paradoxně právě oni hledají vinu v nastupujících generacích, jako by jablko mohlo za to, z jakého stromu spadlo, nebo obraz byl viněn z ošklivosti malířem, jenž ho ztvárnil. Těžko tento paradox racionálně pochopit, ale je tu a je velmi intenzivní. Pocit starších generací, že s těmi mladšími je „něco v nepořádku“, zažijete pravděpodobně na každé rodinné akci, na které se sejdou dvě až tři generace. Otázku „co byste bez těch mobilů dělali?“ jsem slyšel nesčetněkrát. Ta otázka by byla na místě, kdyby existovala alternativa, jenže ona není. A tak místo snahy pochopit, proč jsou ty mobily tak nepostradatelné, dochází ke kategorickému odmítnutí v duchu retrotopní představy o „lepší“ světě v době předdigitální. Takové odmítání neumožňuje přistoupit na skutečnost, že mobily a všechny další součásti digitální (virtuální) vrstvy našeho (spolu)bytí zde budou a že je nutné naučit se s nimi žít a užívat je ve společném zájmu, na základě vzájemného učení, které je iniciováno staršími, ale v němž starší nejsou učitelé a mladší žáci, nýbrž že dochází ke vzájemné interakci, jak je ostatně běžné v každodenních situacích, kdy mladší pomáhají starším zorientovat se ve složitosti digitální džungle.

Starší toho ale zjevně nejsou schopni bez pomoci. Bez pomoci facilitátorů, nebo spíše iniciátorů takové transformace evolučně daného přenosu ze starší generace na mladší ve vzájemnou interakci, která odráží fakt, že porozumění světu v jeho rychle se měnící konfiguraci lze dosáhnout jen vzájemnou, mezigenerační kolaborací. Celkový výčet takových facilitátorů, případně katalyzátorů této transformace nemám ambici předkládat. Je tu ale několik tipů, které ukážou směr.

V říjnu roku 2022 navštívil autor na pozvání konferenci České pediatrické společnosti J. E. Purkyně, kde měl přednést příspěvek založený na knize *No Future*. Původní obavy, jak bude reagovat lékařská odborná obec,⁴⁴ se nakonec ukázaly jako liché. Čeští pediatři vesměs souzněli s předkládanými tezemi o krizi evolučně vytvořených schémat výchovy a vzdělávání i s identifikací příčin, které k tomu vedou. Ze zkušenosti autora byl jejich konsensus vyšší než v případě učitelů, kteří přirozeně „bojují“ svůj vnitřní spor vyvolaný konfrontací jejich profesního přístupu.

Z diskusí s pediatry následně vyplynula jejich zvyšující se obava o to, jakým způsobem jsou rodiče schopni zvládat svou výchovnou péči, zejména s ohledem na vliv digitálních prostředků na celkový osobnostní vývoj dětí i na vývoj vzájemných sociálních vztahů v rodinách, případně mezi vrstevníky. Informace o způsobu užívání digitálních nástrojů dětmi a dospívajícími někteří z nich sami začali zahrnovat do diagnostické praxe. Zároveň ale deklarovali, že by přivítali více informací nebo nástrojů, které by jim pomohly působit preventivně proti negativním dopadům nepřiměřené digitální expozice dětí.

Pediatři mohou skutečně významně pomoci při edukaci rodičů v tom, jakým způsobem chránit děti před negativním vlivem digitálního světa, stejně jako se snaží v jiných ohledech radit, jak zachovávat zdraví a podporovat vývoj dětí a dospívajících. Dokonce lze konstatovat, že je to jejich lékařská povinnost, jestliže vznikly – v podobě digitálního světa – nové podmínky prokazatelně ovlivňující lidské zdraví. Pediatři mohou skutečně významně působit v oblasti prevence a edukace, jako autority, které mají možnost opakovaně se potkávat s rodiči v nejvýznamnějších okamžicích života dítěte, tedy okamžitě po jeho narození a v průběhu nejdůležitějších měsíců a let, kdy je zejména vlivem nejbližšího okolí formována jeho osobnost, a tím pádem determinována – do značné míry – jeho budoucnost.

Vedle toho ale poslouží dětští lékaři jako příklad té sociální „synapse“, tedy určitého spoje, po němž proudí důležité informace se schopností

⁴⁴ Lékaři v českém prostředí občas inklinují k profesnímu a statusovému despektu vůči nelékařům. Jejich přirozená autorita vyplývající z „vlády“ nad zdravím a životem, patrná i v jiných kulturách, byla amplifikována uvolněním nepřirozeně rovnostářského prostředí navozeného komunistickou totalitou, nivalizující rozdíly mezi dělníky, rolníky a tzv. „pracující inteligencí“. Mimochodem, i tato statusová identita velmi brání vzájemné společenské komunikaci nad tématem této knihy.

uvádět v pohyb společenské rozhodování a jednání, s potenciálem aktivně ho měnit. Ve smyslu zvyšování porozumění mohou být právě takové synapse vysoce nápomocny uvádět v život době adekvátní přístup k navazování vztahů s dětmi – s lidmi jiného druhu – a preventivně tak působit proti rozpadu mezigeneračních vztahů, jejichž dysfunkčnost významně přispívá k celkové neschopnosti zejména historicky či kulturně zatížených společností dosahovat konsensu.

Neměli by v tom být určité sami. Technologicky a institucionálně vyspělé společnosti mají v rukou všechny nástroje na řešení jakéhokoliv problému, který trápí současné lidstvo, tedy i rozpadu mezigeneračních vztahů. V tomto případě to není jednoduché, protože společnost musí nad prioritou takového jednání nejprve vytvořit společenskou shodu, což se v prostředí vzrůstajícího a polarizujícího se disentu odehrává těžce a složitě. Odcizení se zvyšuje a není pochopitelně způsobeno pouze digitálními prostředky, ale také dalšími faktory, jako je rozvolnění sociálních vztahů vlivem zvýšené sociální mobility a nezávislosti na rodinných či komunitních vazbách (dítě–rodič, ještě méně dítě–prarodič) nebo prodlužování věku dožití a s tím spojeného zvyšujícího se rizika osamocení a dožívání v institucionální péči. Musíme si pak uvědomit, že právě rozpadající se společenské vztahy jsou příčinou (lépe řečeno koincencí, souhrou vícero příčin) pocitu odcizení a frustrace, z nichž pramení následná polarita v diskursu.

Zní to zřejmě poněkud naivně, asi jako požadavek na světový mír, jehož – byť se zdá být zcela legitimní a hodnotově nezpochybnitelný – nelze dosáhnout dosavadními prostředky uchopitelnými lidskou společností, ale právě tato analogie ukazuje, že pokud se stane podobný cíl společenskou prioritou, hledání cest vyvolá řešení, i když ne zcela uspokojivé.⁴⁵ Pokud si dokážeme v rámci vyvíjejícího se diskursu odůvodnit, že právě

⁴⁵ Znepokojení nad tragédií agrese Kremlu na Ukrajině je na místě, i z hlediska obavy nad možným rozšířením konfliktu v Evropě. Nicméně i když jde o největší válečný konflikt na území Evropy od 2. světové války, je dobré si uvědomit, že právě koncentrovaná reakce EU a států NATO ukazuje velké odhodlání nepřipustit eskalaci na území států, které prostřednictvím integrace ukazují cestu, jak válku coby nechtěný fenomén lidského chování potlačit. Stejně tak je možné uvažovat o tom, že když se lidská společnost rozhodne hledat cestu ke zvýšení vnitřní koheze, je možné v tom dospět relativně rychle k relativně dobrým výsledkům. Lidská společnost nikdy nebude postojově celistvá, ale musí si nutně uchovat svou evoluční traci v období probíhající e-revoluce.

potřeba shody napříč společnostmi je alfa a omegou jakéhokoliv společenského rozvoje, že je podmínkou porozumění mezi jedinci i různými sociálními skupinami či generacemi, pak je možné zahájit poměrně soustředěnou snahu o to vytvořit prostředí, v němž je možné shody dosahovat, stejně jako se – a může to znít poněkud nepochopitelně – podařilo dosáhnout shody na tom, že celoevropská (celosvětová) válka je naprosto nesmyslný koncept, a je tedy nutné jí zabránit.

Jistě, světové války se staly tak silným mementem, že nebylo nutné vynášet nějaké silné důkazy o jejich zákázonosti, a tedy nebylo nutné hledat jinou motivaci. Jejich zákázonost byla koncentrovaná, byla hmatatelná, byla zcela nepopíratelná. Proto byla i reakce národních i mezinárodních společenství tak relativně rychlá, proto technologie (jaderné zbraně) byly využity nikoliv k destrukci, nýbrž jako pojistka proti další světové válce. Proto došlo k uchopení konceptu základních lidských práv a k jejich vtělení do základů právních rámců demokratických společností. A proto také došlo k rozvoji demokracií, které umožňují vykonávat mnohem efektivnější kontrolu nad situacemi, během nichž dochází k narušení mocenské rovnováhy, která zaručuje distribuci základních prvků udržitelnosti, jež předpokládá možnost žít důstojně a s nadějí na předvídatelnou, prosperující budoucnost.

Naše současnost ale takovou uchopitelnou motivaci jednat okamžitě, preemptivně a ve vyšším zájmu, s pocitem nutnosti, neposkytuje. Můžeme to ilustrovat na způsobu, jakým globální společenství, zejména globální společenství těch skutečně mocných, přistupuje k řešení klimatické krize. Ta vyvolává už v současnosti těžko řešitelné problémy a predikce, jak je patrné, jsou velmi temné. Přesto je ale závislost na současném průmyslově politickém nexu tak silná, že ochota hledat shodu je spíše předstírána a reálně chybí nástroj, jak shodu naplňovat.⁴⁶

⁴⁶ Článek *The Guardian* shrnuje pojetí COP27, setkání globálních leaderů nad klimatickou krizí v listopadu 2022 v Egyptě: Na 600 přítomných lobbistů ropného průmyslu, kteří svým vlivem „zmírňují“ možnost ráznějších závazků, ačkoliv premiér Pákistánu na témž setkání poukazuje na drastický vliv globálních změn na životy desítek milionů lidí v jediné zemi: www.theguardian.com/environment/2022/nov/12/cop27-first-week-roundup-powerful-dispatches-muted-protest-little-cash?utm_term=.6370a4049c0a6ea89d878c752d1fc3db & [utm_campaign=GuardianTodayUK](http://www.theguardian.com/environment/2022/nov/12/cop27-first-week-roundup-powerful-dispatches-muted-protest-little-cash?utm_term=.6370a4049c0a6ea89d878c752d1fc3db) & [utm_source=esp](http://www.theguardian.com/environment/2022/nov/12/cop27-first-week-roundup-powerful-dispatches-muted-protest-little-cash?utm_term=.6370a4049c0a6ea89d878c752d1fc3db) & [utm_medium=Email](http://www.theguardian.com/environment/2022/nov/12/cop27-first-week-roundup-powerful-dispatches-muted-protest-little-cash?utm_term=.6370a4049c0a6ea89d878c752d1fc3db) & [CMP=GTUK_email](http://www.theguardian.com/environment/2022/nov/12/cop27-first-week-roundup-powerful-dispatches-muted-protest-little-cash?utm_term=.6370a4049c0a6ea89d878c752d1fc3db).

VYLOUČENÍ VĚTŠINOVÝCH AKCIONÁŘŮ BUDOUCNOSTI Z ROZHODOVÁNÍ A PARADOX NEPLATNÉHO EPISTÉMÉ

Těžko říct, co se může stát potřebným mementem, které motivuje k rezolutnímu jednání ve prospěch budoucnosti, jež leží v hlavách současných dospívajících a dětí. Dopady, stejně jako v případě klimatické krize, nejsou v krátkém horizontu negativně hmatatelné buď vůbec, jako v případě střední Evropy, nebo jsou lokální, přičemž „syť hladovému nevěří“, jak praví jedno české přísloví. Zvláště ten, kdo je dlouhodobě hodně syť, někomu, kdo je dlouhodobě hodně hladový, jak zřejmě pocítil výše zmíněný premiér Pákistánu na summitu COP27 v Egyptě. Hmatatelnost dopadů takových globálních fenoménů, jako je klimatická změna, je, stejně jako v případě ohrožení duševní stability mladých lidí nebo neschopností výchovně-vzdělávacího systému poskytnout dostatečně adaptační uchopitelnosti dynamicky se měnícího světa, nerovnoměrně distribuovaná, na rozdíl od světové války. Zjevně právě tato nerovnoměrná distribuce způsobuje nejen selhání empatie mezi „syťmi a hladovými“, ale i selhávání ve smyslu péče o vlastní budoucnost. Přitom právě míra schopnosti předpovídat budoucí vývoj a připravit se na něj je samotnou mírou civilizace. Technologie i složitý a nákladný vzdělávací systém jsou vlastně odpovědí na potřebu vytvořit dostatečně funkční struktury a nástroje, které nejen že pomohou žít budoucnost, ale pomohou ji realizovat ve prospěch určitého záměru.

Ten záměr se v posledních staletích měnil podle toho, kdo je jeho autorem a skutečným participantem. V zásadě ubíhal od podoby dané různými typy elit (aristokracie, buržoazie, různé totalitní elity) stále více k podobě záměru se širokou účastí obyvatel demokratických systémů. Ale historické trajektorie nebyvají přímočaré, jak bychom si někdy přáli nebo

jak jsme se po tisíciletí domnívali.⁴⁷ V globalizovaném světě digitálního věku se záměry, a s nimi i technologie, opět zužují ve svém podílnicství. Záměry v pozadí rozvoje technologií, jak dokazuje studie o jednání technologických gigantů digitálního světa, se omezují na dosahování jejich zájmů, zcela nezávisle na zajmu veřejném, tedy i v rozporu s ním.⁴⁸ Společnost Meta se snaží prostřednictvím reklamy na vlastní sociální síti přesvědčit uživatele, jak úžasně bude virtuální a rozšířená realita sloužit vzdělávání. Rizika s tím spojená pochopitelně součástí prezentace tohoto „krásného nového světa“ nejsou, ačkoli jsou viditelná už při současné imerzivité, potenciálu k závislosti digitálního prostředí. A nejde jen o to, že technologická hegemonie jde svou bezohlednou cestou. Jde o to, že tato hegemonie díky své neomezenosti eliminuje geografické hranice i právní rámce a stává se velmi těžko zachytitelnou, velmi těžko ji lze přimět ke společenské odpovědnosti. A v tomto smyslu je těžké přimět ji k tomu, aby do svých záměrů rozvoje zahrnovala cokoli více než perspektivu dalších zisků.

Trakce vzdělávání není tolik ovlivněna tím, co je někdy nazýváno „digitálním feudalismem“.⁴⁹ Naopak, jeho vývoj je zpoždován úplně jinými silami, tempem želvy sociální a kulturní (ne)adaptace popsané poměrně detailně v předchozí části tohoto textu. To volání dospívajících po zdůvodnění povinnosti učit se to či ono je voláním po účasti na záměru, který s nimi společnost starších prostřednictvím zákonné povinnosti má. A ta zákonná povinnost je naplňována a vynucována lidmi, jejichž záměrem je, aby jim mladí lidé rozuměli. Žel, jak už jsme si řekli, přitom velmi často pomíjejí fakt, že to porozumění by mělo být oboustranné a že by se přirozeně mělo odehrávat v prolnutí různého vnímání realit, v prolnutí

47 Od starořeckých filozofických škol přes Marxe, Nietzscheho až po Fukuyamu.

48 Jak je ostatně zřetelně patrné na kontroverzi týkající se algoritmičké manipulace informací vyhledávací a sociálními sítěmi a vlivu této manipulace na politické rozhodování.

49 Digitálním feudalismem je pojmenován systém dobrovolné monetizace dat uživatelů digitálních služeb, která následně slouží k analýze jejich potřeb a „připoutání“ individualizované nabídky, vysvětleno např. zde: <https://towardsdatascience.com/digital-feudalism-b9858f7f9be5>.

generačně odlišně vnímané skutečnosti.⁵⁰ A se záměrem, který je vzájemný a který nutně respektuje potřebu formování nejen udržitelné,⁵¹ ale i nadějně budoucnosti.

Ono se nedá vyčítat lidem, že se chtějí domluvit se svými potomky. Jenže ten jednosměrný tok vlivu v tom, jak porozumět současnosti, už zcela neplatí, a tím pádem ztrácí smysl. V současnosti, ve které vedle sebe existují světy televizní obrazovky a Minecraftu a mezi nimi mnoho dalších v nekonečné variantnosti konfigurací, je prostě nutné pro jakýkoliv společný záměr hledat konsensus i za hranicemi světa těch, kteří v danou chvíli určují pravidla na základě držení a výkonu moci. Protože pravidla mají smysl pouze tehdy, pokud respektují skutečnost, ne tehdy, pokud se jí snaží zvrátit. A záměr, na němž se nepodílí hlavní „akcionáři“ budoucnosti, reprezentuje ne ve všem smysluplný návod na budoucnost od lidí, kteří velmi často hledí do minulosti. Takto postavený záměr bude odmítnut, protože bude mezigeneračně nesdělitelný a nesrozumitelný.⁵²

Jak se snažím dovodit v poslední poznámce pod čarou, rozdíl v rychlosti vývoje technologií, které mění realitu a v konečném důsledku existenci, bytí, v celém jeho rozsahu, a tempu společenské adaptace vytváří paradox: generace reálně držící moc (a tedy určující pravidla) svým rámováním světa nutně udržuje svou „epistémé“, tedy epochální diskurs,

50 Série studií Pew Research Center z let 2009 a 2019 na téma mezigeneračních rozdílů. Studie z roku 2009 poukazuje na fakt vzrůstajících rozdílů v pohledu na svět, přičemž jeden z největších rozdílů identifikovali respondenti v „hodnotách a morálce“: www.pewresearch.org/social-trends/2009/08/12/ii-generations-apart-and-together/. Studie z roku 2019 poukazuje na některé faktory mající vliv na mezigenerační rozdíly: www.pewresearch.org/social-trends/2019/02/14/millennial-life-how-young-adulthood-today-compares-with-prior-generations-2/.

51 V tomto smyslu mohou působit tzv. Cíle udržitelného rozvoje jako defenzivní pojetí budoucnosti: <https://sdgs.un.org/>.

52 Přítel Václav Velčovský mě upozornil na tzv. Radbruchovu formuli, která ustanovuje přednost spravedlnosti před pozitivním právem, pokud potlačování přirozeného práva (spravedlnosti) vede k nesnesitelnosti. Problém je, že zatímco v právu můžeme ex tunc, tedy se zpětnou účinností, docílit narovnání či zhojení, v případě výchovy a vzdělávání toho docílit nelze. Vytvářejí do významné míry neodčinitelné skutečnosti. Podobně bychom zde mohli upozornit na spor mezi parmenidovským platónským doxa (míněním) a epistémé (skutečným poznáním). Mínění určité generace, postrádající legitimitu opírající se o skutečné poznání, vynucované z pozice moci. Nebo, lépe řečeno, můžeme foucaultovským epistémé označit právě to pomíjející generační „poznání“, které pozbývá platnosti, ale protože pozbývá platnosti ještě za produktivního života moc držící generace, není možné je nahradit. Je to jedna z pastí odlišného tempa technologické a sociální reality.

v platnosti, ačkoliv už nemusí odrážet rychle se měnící skutečnost. Není ale žádná síla, která by dokázala způsobit epistemologickou tranzici, protože zatím neexistuje generace (nebo jiná dostatečně silná sociální mohutnost), která by takovou tranzici a nový epochální diskurs zformulovala a reprezentovala. A hlavně, dokázala ho díky dostatečnému podílu na moci přetavit v reformu pravidel, tedy i v reformu výchovy a vzdělávání závislých na již neplatném epistémé.

Jinými slovy, ačkoliv mladí lidé nerozumí tomu, proč se mají učit chápat svět v rozporu s tím, co odráží jejich vlastní empirii skrze jejich vlastní existenci, jejich irelevance empirická (jsou tu příliš krátce) a mocenská (generace jejich rodičů a prarodičů jim přirozeně vládne a nastavuje pravidla) prostě nedává žádné řešení, mimo schopnost vládnoucích generací změnit paradigma vlastního světa, změnit své epistémé.

Je otázka, zda na to máme kapacitu. Nesrozumitelnost v tom, jak tvořit záměr budoucnosti, lze dokumentovat na dobře zdokumentovaném neporozumění mezi rodiči a dětmi (mezi učiteli a dětmi), které může vést k úplnému odcizení. Zkušenosti školních a dětských psychologů hovoří o případech úplné disociace mezi generací dospívajících, u nichž dochází k přirozeným emancipačním vývojovým proměnám, a reprezentanty autority, vůči které se vymezují (rodiče, učitelé). A nejen to, dochází k posunování této disociativní tendence proti věku, tedy už do prepubertálních vývojových fází. Je běžné, že se děti ve škole i v rodinných situacích staví na odpor požadavkům způsobem, který vyjadřuje naprosté pohrdání, nulový respekt k druhému, úplnou absenci ochoty hledat kompromis prostřednictvím porozumění.⁵³ Ty důvody pochopitelně vyvěrají ze zřejmého nezájmu rodičů (školy) o svět, v němž se děti či dospívající nacházejí, ne z nějaké přirozené malfunkce v chování nové, „nevědecké“ generace. Nicméně právě tím, že si ta generace, která drží v rukou moc, tedy pravidla, tedy výchovu vzdělávání, vykládá disociační chování jako nepřátelství vůči nastolenému řádu a jazyku, posiluje konflikt, místo aby s moudrostí, kterou se tak ráda honosí a kterou se domnívá, že vlastní, směřovala k hledání řešení problému, jenž za tímto konfliktem stojí. Činí

⁵³ Vycházím zde z mnoha poznatků Angeliky Kartous Sbouli, (nejen) školní psychologky, z jejího každodenního pozorování a práce s dětmi a mladými lidmi.

tak často zcela legračním způsobem, který její legitimitu znevěrohodňuje zcela fatálně. Dobře to ilustruje příběh, který se odehrál před pár lety v diskusi zástupce České středoškolské unie, organizace sdružující středoškoláky hledající možnost vyšší míry sebeurčení prostřednictvím studentské samosprávy, s členy jednoho konzervativně laděného učitelského spolku. Ačkoliv zástupce studentské organizace brilantně argumentoval, byl v diskusi neustále a systematicky nazýván „žákem“, čehož jediným důvodem byla potřeba ukázat na distinkci mezi jeho „podřadným“ postavením a postavením učitelů, kteří si osobují právo nikoliv snad vědět či vědět lépe, ale zejména rozhodovat. Jakkoliv jsou tyto příklady doslova do nebe volající ukázkou selhávající tranzice epistémé, dokonce i v případech, kde k tomu vše nahrává, gravitace majority v epistemologické časové kapsli současné mocensky potentní části společnosti brání tomu poškrábat se na hlavě a říct si, že je třeba skutečně jít vstříc zejména akcionářům budoucnosti, ne zatvrzele „hledat ztracený čas“ a vyžít se v tom, že ještě pár let můžeme diktovat pravidla a pořádky dle vlastní vůle a navzdory měnící se skutečnosti.

„Fakt, že se cosi děje v generačním porozumění, jsem rozpoznal, když můj otec nepochopil film *Matrix*,“ řekl mi přítel v diskusi nad mezigeneračním neporozuměním. Za těch dvacet let se stal *Matrix* do značné míry realitou, ovšem k jeho porozumění nedochází. Zejména proto, že ochota porozumět je omezena představou o nepotřebnosti takového úsilí. Retrotopie, ke které jsem odkazoval v *No Future*, definovaná Zygmunttem Baumanem jako utopie založená na představě o možnosti návratu do iluzorního „zlatého věku“, nebo jen touha udržet stávající epistémé, obojí neuvědomované a o to méně řešitelné, není překážkou v pravém slova smyslu. Je to neschopnost překážky rozeznat. Je to subliminální, nerozpoznaný proces, v němž lze identifikovat symptomy, projevy, ale pro většinu ne příčiny.

Jeden mně blízký člověk pracuje v kulturních institucích jako uvaďeč. Zejména v kině se často stává, že vidí opakovaně filmy, jejichž žánr a zaměření významně variiují. Často poukazuje na to, že se na filmy určené pro dospívající nebo mladé dospělé nedá dívat. Pochopil jsem, že jde zejména o filmy založené na námětech komiksových příběhů či superhrdinech, které překypují rychlostí a násilím, postrádají estetické pojetí a pro dřívější filmovou epochu typickou naraci, jsou spíše mělké

Jáchym Bohumil Kartous: **Epistémé**
Epistémé ke mně přišla ve snu. Nerozuměl jsem jí samozřejmě ani slovo.

a staršího člověka nelákají k tomu, snažit se pochytit děj. Podobně je to s hudbou, která má mocný vliv na formování naší identity, zejména v dospívání, kdy je lidská identita nejtvrdější. Neochota, nebo dokonce neschopnost vnímat vlivy zásadně formující nastupující generace, vede nutně k neporozumění. A to nemluvím o mocném vstupu dalších formujících vlivů digitálního světa, zejména her a sociálních sítí, které zůstávají víceméně generačně separované.

Jenže my nemáme na výběr. Nemůžeme odmítat způsob, jakým současná generace dospívajících zrcadlí svou identitu v tomto hodnotově velmi složitém, roztržitém a nejednoznačném světě, který smazal formy a žánry a vytvořil z nich obrovský kulturní guláš, z něž si každý dle své chuti může vybrat porci své kulturní identity (zřejmě bychom v roce 2023 řekli kultury 4.0), anebo taky ne. Stačí si najít influencery (ovlivňovače) a trend settery (nastavovače trendů), kteří vlastně v tom informačním, hodnotovém a estetickém chaosu vytvářejí metaforické opory, jež mnoha lidem chybí k tomu, aby si dokázali vytvořit vlastní identitu a obléct ji do potřebného postojového nebo estetického hávu.⁵⁴

Autor sám má poměrně vyhraněný vkus, pokud jde o hudbu nebo film, a nesleduje influencery. Nicméně snažit se tento svět popírat, případně

⁵⁴ Vznik tzv. influencerů, z nichž někteří odvozují svou popularitu z aktivit v oblastech gravitujících velký zájem (hudba, film, sport, kuchyně, hraní her atp.), ale někteří jsou vlastně jen jakýmsi idoly sociálních sítí (globálně zřejmě nejznámější je případ členů rodiny Kardashianových), se pojí se sociálními sítěmi. Panteon influencerů vytváří katalog modelových rolí, s nimiž se může uživatel internetu identifikovat, případně se proti nim vymezovat. Vlastně jde svým způsobem stále o potřebu vytváření idolů, které před dvěma tisíci lety měly podobu božstev, která sestoupila nikoliv na zem, ale do naší digitální dimenze, jejíž virtualita umožňuje vše, od naprosté proměny vzhledu až po vytváření simulakrálních příběhů odtržených od reality pana či paní XY, kteří se živí tím, že svou vlastní identitu k takovým hrám propůjčují.

ho diskreditovat jako méněcenný, znamená popírat nebo diskreditovat svět nastupující generace. Což znamená odmítat její subjektivitu nebo minimálně omezovat její autonomii. To jde ruku v ruce se snahou vychovávat a vzdělávat k tomu, aby nám nastupující generace rozuměly, bez ochoty vytvořit prostřednictvím vzájemného vztahování se (což je právě proces výchovy a vzdělávání) prostor, v němž dochází ke vzájemnému porozumění, ne k jednostranně uvalené povinnosti ve smyslu „musíš chápat mě a můj svět, který už tu není a nebude“. Byť člověk, který tuto oblast sleduje, může za čtyři roky od vydání *No Future* pozorovat určité posuny a určité pokroky v tom, jak se někteří rodiče a někteří učitelé snaží v tomto směru „narovnat situaci“ a vstoupit do prostoru společného vztahování s ochotou učit se a chápat, generační bariéry přetrvávají a vedou právě k těm rezignačním či agresivním postojům, o nichž už byla v textu dříve řeč.⁵⁵

Přitom popkultura, tedy hudba, film a hry, jakkoliv se to může jevit dospělým či starším nesmyslné, pro ně esteticky nepřijatelné nebo bezobsažné, vytvářejí potenciál k porozumění a přímo ke vzdělávání. V době, kdy vznikají tyto stránky, autor se svým sedmiletým synem čte *Spidermana*. Jde o dobře známý komiks založený na příbězích jednoho z nejpobulárnějších superhrdinů s pavoučími schopnostmi, dvojí identitou a svérázným humorem. Ale také příběh kluka, který se cítí často sám, proti kterému někdy stojí doslova celý svět, dokonce i lidé, které se snaží chránit. Příběh kluka, který cítí velkou odpovědnost za svět a chce ostatním pomáhat, ačkoliv ho to stojí obrovské nasazení, protože v žádném případě nechce dopustit, aby zvítězilo zlo nad dobrem. Je to také příběh kluka, který dělá chyby. Tohle pochopitelně nemá být reklama na *Spidermana*, ale důkaz toho, že v okamžiku, kdy se dospělý s dítětem nebo dospívajícím sejdou nad tím, v čem se odráží motivace toho mladšího, vzniká příležitost. Příležitost sejít se nad určitými hodnotami a postoji, které jsou pro rozvoj osobnosti důležité, ukázat na skutečnosti, které člověka během života formují a pomáhají mu rozvíjet se, jako jsou třeba všudypřítomné chyby, příležitost ptát se na osobní vztah dítěte nebo dospívajícího

55 „Dobře už bylo“ a „snowflakes“, křehké, neodolné sněhové vločky reprezentující dnešní generaci v očích různých generačně oddělených kritiků.

k příběhu, možnost vnímat, co z toho se přímo odráží v jeho osobnosti a uvažování. A to všechno doprovázené čtením, které je tak důležité pro rozvoj mozku.

A že člověk četl v mládí verneovky nebo Rychlé šípy?⁵⁶ Ano, četl. Mnoha lidem jejich estetika i obsah připadá kvalitnější, méně „ušpiněný“ současným marketingem a jeho nezastavitelnou silou designovat vše, včetně popkulturních produktů určených dětem, do co nejmasověji akceptovatelné podoby. Ale to je skutečnost, ve které žijeme a pouze tehdy, když ji pochopíme, pouze tehdy, když ji pochopíme společně v prostoru vlastního vztahování se, můžeme předpokládat, že děti a dospívající budou následně, v reakci na toto poznání, hledat originalitu a alternativu. Pokud budeme odmítat tuto skutečnost jako něco nežádoucího, budeme ji ponížovat a popírat, budeme vytvářet generační bariéru a budeme do ní následně stále narážet v podobě neporozumění a nepochopení, které zdaleka nekončí okamžikem, kdy naše děti dospějí, přetrvá do doby, kdy budeme staří a kdy se toto neporozumění opět promítne do neochoty naslouchat nám, starým lidem, ze strany těch mladších.⁵⁷ Aneb upozadění akcionáři budoucnosti nám to později vrátí i s úroky a nám nezůstane než si stěžovat na nespravedlnost světa a doby.⁵⁸

56 Příběh českého autora Jaroslava Foglara o pěti správných klucích, ovlivněný jeho celoživotní skautskou zkušeností.

57 Je občas těžké najít společnou řeč se staršími lidmi, kteří současný svět vnímají optikou své zkušenosti, kterou nelze často jednoduše aplikovat, což vede ke zlobě a popuzenosti. Autor se v roli mluvčího Českých elfů, občanské iniciativy monitorující dezinformační scénu v Česku, věnuje dlouhodobě problematice dezinformací, přičemž vnímá, že radě starších lidí pomáhá tato „alternativa“ vysvětlení světa upokojit se nad tím, že mají pravdu, když se jim současnost zajídá a zdá se jim podezřelá.

58 Když už jsme nakousli hudbu jako velmi dobré médium porozumění, už na počátku devadesátých let 20. století vydala americká skupina Ugly Kid Joe tehdy (a dodnes) velmi populární píseň *Cats In The Cradle*. Celý text není o ničem jiném než o tom, že muž, který nemá čas na svého syna, záhy zjistí, že on nemá čas na něj. Nemluví se tam o porozumění, ale v zásadě tento populární song popisuje zcela přesně onu generační štafetu neštěstí.

TRAUMATIZOVANÁ SPOLEČNOST A POTŘEBA DOSTAT SE Z LETARGIE DO STŘEHU

Sledoval jsem v listopadu 2022 dokumentární film zachycující příběh lékaře a terapeuta Gabora Matého.⁵⁹ Gabor Maté má ve své terapeutické praxi značné úspěchy napříč spektrem lidí s různou psychickou zátěží, od partnerského násilí, závislostí až po těžce nemocné hledající naději v boji o život. Gabor Maté pracuje s relativně jednoduchou myšlenkou: za každou psychickou nepohodou nebo každým psychickým onemocněním je prožitá trauma, které je potřeba objevit a vyrovnat se s jeho existencí.

Podobně bychom měli nahlížet na lidskou společnost. Ta je ve svých těžkostech, které se projevují v obecné rovině úplně stejně, tedy třeba násilím či závislostmi, dlouhodobě traumatizovaná nejrůznějšími příčinami, ať už se jedná o válku, utlačování na etnické či genderové bázi, o nerovnosti sociálního a ekonomického charakteru. Jde o traumata, která jsou v memetice (a pravděpodobně i v genetice) silně zakódována, a přitom mnohdy neřešena, dostatečně nevyjádřena a nevyslovena. Mnoho z traumat, které zažily třeba společnosti centrální a východní Evropy během totality, rezonuje v současných vlnách retrotopního populismu, který se mnohde dostává k moci s nebývalou silou, jak dosvědčuje úspěch strany Fidesz autoritářského premiéra Viktora Orbána v Maďarsku, nebo dlouhotrvající mocenské postavení strany Prawo i Sprawiedliwość, v jejímž čele stojí populistického formátu Jarosław Kaczyński.

V Česku, které je zjevně traumatizováno stejně historickou epochou totality, ale už méně dalšími frustračními faktory, jako je boj mezi liberálními elitami a dogmatickým pojetím náboženského řádu (Polsko) nebo silným nacionalismem a vyvoláváním pocitu historické křivdy (Maďar-

sko), jsou i projevy reakce na tuto skutečnost méně ohrožující, jak dokumentuje končící éra populistů Miloše Zemana, v roce 2022 dosluhujícího prezidenta, a Andreje Babiše, do roku 2021 premiéra ČR.

Hranice mezi Západem a Východem není tedy směrodatná zcela, ale do značné míry. Velmi výmluvný je stav současného Německa, v němž lze stále vnímat ostrou hranici mezi dříve západní a východní částí. Jakkoliv tato hranice již byla takřka dokonale smazána na úrovni ekonomické, na úrovni sociální (posttraumatické) se projevuje velmi silně a velmi zřetelně. Myslím tím podporu populistické, antisystémové strany Alternative für Deutschland, která je součástí podobně orientovaných stran v Evropě.⁶⁰

Ne že by se západní části euroatlantického prostoru vyhýbaly dopady traumat, ostatně svéráznými důsledky jsou jak volba Donalda Trumpa prezidentem USA v roce 2016 a hlasování v referendu o brexitu v témže roce, které Velkou Británii dovedlo k absurdnímu, pro všechny bolestnému rozhodnutí o vystoupení z Evropské unie. Je zjevné, že sama turbulentně proměnlivá současnost, ruku v ruce s narůstající neochotou cokoli obětovat či nasazovat ve prospěch budoucnosti či jiných, vede k různým odstínům pocitu křivdy i ve společnostech, které nezažily tu občansky i existenciálně dusivou skutečnost totality, z níž jednotlivec nemůže uniknout jinak než opustit vše, co má, případně se uzavřít sám do sebe, do přežívání prostřednictvím různých kompenzací a úniků do vlastních rezervací simulace svobody.⁶¹

V souvislosti s fenoménem escape games, na který upozorňuji v jedné z předchozích kapitol, a s potřebou uniknout z pocitu uvěznění jsou návyky a nástroje lidí ve společnostech, které prošly totalitou, nepochybně velmi dobře propracované. Zejména v tom smyslu uniknout dovnitř, tedy spíše se schovávat než uniknout, ačkoliv v tomto ohledu sledujeme určitou emancipaci v podobě „dospívání“ občanské společnosti, jejíž adolescentní reakci na historické i probíhající trauma amplifikuje informační chaos. Mám na mysli různé hysterické demonstrace odporu lidí zranitelných

⁶⁰ V tomto článku *Deutsche Welle* je popsáno, jak rezonuje trauma mezi mladými lidmi, kteří ho sami nezažili: www.dw.com/en/why-young-eastern-german-voters-support-the-far-right-afd/a-57847028.

⁶¹ „Exit game“ totality v Československu na sebe brala podobu víkendových zahrádek, chat a chalup, případně – v dobrodružnější podobě – trampingu.

⁵⁹ *The Wisdom of Trauma*, dostupné na <https://thewisdomoftrauma.com>.

Jáchym Bohumil Kartous: *Traum_A*
Rest in Pinterest.

dezinformátory a populisty, kteří jednou bojují proti covidu-19 jako údajně smyšlené infekci, pod jejíž záminkou chtějí globální elity způsobit světovou depopulaci, nebo proti pomoci napadené Ukrajině, jelikož přece jde o válku záměrně vyprovokovanou Západem, jemuž se ubohé Rusko muselo bránit před snahou o jeho úplnou likvidaci.⁶²

Tyto senzory dávají zřetelnou zprávu o tom, jak hluboko společenské trauma, trauma lidského druhu vrženého do světa trvalého přísunu špatných zpráv a rozviklané identity s nejasnou představou o budoucnosti, a to i na existenční úrovni, proniklo. Svoboda dává možnost protestovat proti špatně snesitelné skutečnosti v nejrůznějších formách a informační chaos dává těmto formám v podstatě bezhraniční obsah. Společně s určitým typem mentality odpovídající principu naučené bezmocnosti, která je patrná zejména ve společnostech traumatizovaných historicky, jako jsou třeba společnosti střední a východní Evropy a jejich společná nedávná totalitní etapa, dochází ke koincidenci, spolupůsobení posttotalitního syndromu oběti a pocitu nemožnosti změnit okolní svět a svůdných nabídek nejrůznějších „protože“ odpovídajících na zoufalou otázku „proč je ten svět tak zlý?“⁶³

S traumatem je možné vypořádat se různě. Výše zmiňovaný lékař – terapeut Gabor Maté staví svou metodu na postupném, citlivém hledání a otevírání traumatu, na vyrovnávání se s ním, a tedy na určitém napřimování člověka zatíženého tímto břemenem, jeho hlubším nadechování

⁶² O podobnostech (a odlišnostech) mezi psychickým onemocněním, paranoiou a konspiračním vnímáním světa pojednává tato studie z oblasti psychopatologie: www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2022.1023366/full.

⁶³ O teorii naučené bezmocnosti, tedy rezignace před tím, co považují za neřešitelné, ačkoliv obtěžující či ubližující: https://cs.wikipedia.org/wiki/Naučená_bezmocnost.

a osvobození, které se v důsledku projevuje nejen radostí ze života, ale také pocitem sebe-důvěry stojící na sebe-poznání.⁶⁴ Tento stav také pochopitelně přináší pocit pevnější kontroly nad vlastním životem, a tedy, konsekventně, vyšší ochoty přijmout život takový, jaký je, a nehledat prostřednictvím různých únikových her cestu do jiné reality, případně obhajobu toho, proč je svět tak špatné místo a proč nemohu v zásadě se svým životem nic dělat.

Trauma v každém případě vyvolává potřebu zbavit se ho, ulevit si od jeho zatížení, osvobodit se. Na úrovni jednotlivce to v nejzazší kritické podobě může vést k potřebě odejít ze života, případně obvinít z nesnesitelnosti života ostatní a spáchat na nich pomstu.⁶⁵ Stejně tak traumatizovaná společnost je společnost hledající útěchu, nacházející ji v různých formách rezignace, agrese i v závislostech.

Je velmi podnětné, i z hlediska schopnosti vyrovnávat se s traumatem, věnovat se historickým návodům, jak se vyrovnat s traumatem. Sigmund Freud, ve svém pojetí náboženství, označil společnost za neurotickou ve smyslu hledání cesty z úzkostného stavu prostřednictvím teologie světa.⁶⁶ Tato metoda byla funkční po dlouhou dobu vývoje lidské civilizace, neboť v říši nepoznaného poskytovala dostatečně velký prostor k tomu, vytvářet únikové imaginace o bytí mimo realitu popsatelnou dostupným poznáním nebo mimo prostor, do něž dosahovala lidská schopnost percepce a porozumění. Věda tento prostor postupně popisovala, ať už jde o lidský mozek, hlubiny země nebo principy vesmíru a dosah do jeho hloubky. Za této situace se stalo náboženství jako útěcha ve stavu existenciální traumatické úzkosti pro mnohé neudržitelným.

V rozhovoru se starším synem Jáchymem, autorem grafického návrhu a ilustrací této knihy i předešlé knihy *No Future*, jsme se dostali k tomu, zda právě náboženství nemůže být součástí určité renesance identitárních pilířů minulosti. Právě z vědeckého důvodu to není možné, prostor pro boha jako demiurga, alfy a omegy kauzality dění, smyslu lidského života, se nenávratně rozplynul. Je zjevné, že náboženství může i za této konstelace podmínek přežívat, dokonce i tam, kde civilizace došla nejpokročilejšího stupně vývoje, nicméně návrat zpět možný není. Je nepochybně možné vytvořit iluze o světě v jakékoliv podobě, klidně o světě stvořeném nějakou božskou substancí, nicméně to se odehraje vysoce pravděpodobně právě v nějaké verzi metaverza, nikoliv v retrográdním procesu hledání nových úložných prostor jako azylu božího.

Na tomto příkladu je dobré vnímat, že ani zde nelze spoléhat na retrotopii. Je nutné hledat skutečně takové prostředky, které – podobně jako to dělá Gabor Maté se svými klienty – pomohou trauma nikoliv letargicky vytěsnit iluzí či imaginací o jiném světě, nýbrž je pomohou otevřít a vypořádat se s nimi. Podobně, jako když neseme těžké břemeno a místo abychom našli způsob, jak ho ze svých zad sejmut, vytvoříme si legendu o jeho osudovosti a přiřkneme mu falešná jména a přívlastky, které z něj učiní neoddelitelnou součást nás samých.

64 První a základní z kvalit života, na které poukazuje už *No Future* a k němuž se záhy znovu vrátíme.

65 V hrozivém výčtu masových vražd za použití střelné zbraně v USA lze v roce 2022 najít i zločiny z nenávisti, jako třeba tragédie, která se odehrála v noci z 19. na 20. 11. v Colorado Springs: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_mass_shootings_in_the_United_States_in_2022. Zhruba měsíc před tím se podobná hrůzostrašná událost odehrála ve středoevropské Bratislavě: https://cs.wikipedia.org/wiki/Střelecký_útok_v_Bratislavě_12._i%C3%ADjna_2022. Vždy byla příčinou nenávist vůči lidem s odlišnou sexuální orientací a identitou. Tito lidé jsou v konspiračních teoriích často označováni za symptom zla, které proniká do lidské společnosti. V mezních situacích jsou pak terčem traumatizovaných lidí, kteří uvěřili, že se s tímto zlem musejí osobně vypořádat. Podobně jsou cílem útoků jiné minority, které symbolizují v konspiracích „zlo“.

66 Například zde: <https://web.archive.org/web/20110827111202/http://www.freud.org.uk/education/topic/10573/subtopic/40000>.